

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ**

**ATHENS UNIVERSITY
OF ECONOMICS
AND BUSINESS**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

« Θεσμικά Αντίβαρα στην Αμερικανική Δημοκρατία & Προεδρία Trump»

Χριστίνα Καλλιάνου

A.M. : 4150034

Επιβλέπων : Γεώργιος Παγουλάτος

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Οικονομικών Επιστημών

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών

Αθήνα

Ιούνιος 2021

Περίληψη

Παλαιότερα ένας τρόπος διάλυσης της δημοκρατίας ήταν μέσω πραξικοπηματικών ενεργειών. Με εξαίρεση κάποια κράτη όπως το πρόσφατο παράδειγμα της Myanmar βλέπουμε ότι αυτός ο τρόπος έχει εγκαταλειφθεί. Και ενώ τα περισσότερα σύγχρονα κράτη στον κόσμο έχουν εκδημοκρατιστεί, παρατηρούμε μια παρακμή των δημοκρατικών αρχών, η οποία ξεκινά από τους ίδιους τους υπερασπιστές της. Με αφορμή την παραπάνω σκέψη η συγκεκριμένη εργασία έρχεται να μελετήσει τα θεσμικά στοιχεία που υπάρχουν στο Σύνταγμα για να προστατέψουν τις δημοκρατικές αρχές. Παρότι ο Montesquieu και άλλοι στοχαστές εκείνης της εποχής πίστευαν ότι η διάκριση των εξουσιών επαρκεί για την επιβίωση της δημοκρατίας, εντέλει αποδείχθηκε ότι αυτό δεν μπορεί να συμβεί χωρίς την ύπαρξη κάποιων εθιμικών κανόνων. Στηριζόμενοι σε αυτούς τους θεσμικούς και μη κανόνες θα χαρτογραφήσουμε κάποιες στιγμές στην αμερικανική πολιτική σκηνή που οι φραγμοί επιτέλεσαν την αποστολή τους και στιγμές που οι θεσμοί παρέμειναν αδρανείς. Θα εστιάσουμε σε περιπτώσεις μη επαγρύπνησης τονίζοντας μια σύγχρονη κατάσταση θεσμικής παρακμής, όπως αυτή εκδηλώθηκε το 2008 όταν ανέλαβε την Προεδρία ο Barack Obama και μέσω αυτής της διαδρομής θα καταλήξουμε στην Προεδρία Donald Trump. Η προεδρία του 2016 ενσαρκώνει ένα συνονθύλευμα αριστοτεχνικού λαϊκισμού, δημαγωγίας, πόλωσης και ρατσισμού. Μια περίοδος ταπεινότητας για την Αμερική ξεκίνησε ήδη από την 8^η Νοεμβρίου. Σήμερα, το αμερικανικό έθνος είναι πιο διχασμένο και τραυματισμένο από ποτέ. Η Προεδρία Trump παρότι δεν συνεχίστηκε για ακόμη τέσσερα χρόνια άφησε μια σημαντική παρακαταθήκη παραβίασης κανόνων. Το αύριο προβλέπεται δύσκολο για την Αμερική. Η δημοκρατία έχει δείξει ότι μπορεί να επιβιώσει ακόμη και κάτω από αυτές τις συνθήκες. Μέλλει να φανεί αν ο αμερικανικός λαός θα αποφασίσει να είναι υπερασπιστής της δημοκρατίας ή απλώς ένας ακόμη θεατής του σταδιακού θανάτου της.

Λέξεις Κλειδιά

Αμερική, Θεσμικά αντίβαρα, Διάκριση εξουσιών, Πρόεδρος, Προεδρικό διάταγμα, Αμοιβαία ανοχή, Θεσμική αυτοσυγκράτηση, Donald Trump, Fake news, Social media, Πόλωση, Αυταρχισμός, Λαϊκισμός, Δημαγωγία.

Abstract

In the old days, one way of disintegration was due coup acts. With the exception of some states, like the recent example of Myanmar, we notice that this way has been abandoned. And as the most contemporary states in the world have been democratized, we observe a decay of democratic principles which begins from their advocates. Considering the above, this particular thesis is coming to cogitate the institutional information which are included in the Constitution for the protection of democratic principles. Montesquieu and other philosophers of that era believed that the separation of powers is enough for the survival of the democracy, although it is proven that this cannot happen without the existence of some non-written rules. Based on these written and non-written rules we will map some moments of the American political scene when the barriers were in function and moments when the barriers were inactive. We will emphasize circumstances of inactiveness, pointing out one modern condition of institutional decay like it was manifested in 2008 when Barack Obama assumed the presidency and we will follow Donald Trump's presidency. The presidency of 2016 embodies congeries of masterstroke populism, demagoguery, polarization and racism. An era of shamefulness for the America has already began in 8th of November. Today the American nation is more divided and injured than ever. Trump's presidency even though it did not continue for another four years, left an "important heritage of breaking rules". The future is going to be difficult for America. The democracy has shown that it can survive even under these circumstances. It remains to be seen, if the American people will decide to be a defender of democracy or just another spectator of it's gradual death.

Key Words

America, Checks and balances, Separation of powers, President, Presidential order, Mutual toleration, Forbearance, Donald Trump, Social media, Fake news, Polarization, Autarchy, Populism, Demagoguery.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφάλαιο 1 : Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 2 : Θεσμικά Αντίβαρα.....	8
2.1 Θεσμικά Αντίβαρα στην Αμερική.....	8
2.2 Κενά του Αμερικανικού Συντάγματος.....	13
2.3 Μη Θεσμικά Αντίβαρα.....	15
2.3.1 Αμοιβαία Ανοχή.....	17
2.3.2 Θεσμική Αυτοσυγκράτηση.....	19
Κεφάλαιο 3 : Η Κριτική των Θεσμικών Αντιβάρων και η Πορεία προς τη Διολίσθηση.....	22
3.1 Η Επιτυχημένη Πορεία του Συστήματος Θεσμικών Αντιβάρων.....	22
3.2 Η Αδυναμία των Θεσμών.....	24
3.3 Η Πορεία προς την Διολίσθηση.....	26
Κεφάλαιο 4 : Έκπτωση της Δημοκρατίας κατά την Προεδρία του Donald Trump.....	29
4.1 Η Πορεία προς την Εκλογή.....	29
4.2 Το Φαινόμενο Trump.....	32
4.3 Τραμπισμός.....	35
Κεφάλαιο 5 : Απολογισμός.....	40
Βιβλιογραφία.....	43

Κεφάλαιο 1 : Εισαγωγή

Το Αμερικανικό σύνταγμα θεωρείται από τα καλύτερα στον κόσμο. Μάλιστα πολλές χώρες στηρίζονται σε αυτό για να δημιουργήσουν τα δικά τους. Αυτό συμβαίνει γιατί είναι οικοδομημένο με πολλά θεσμικά αντίβαρα τα οποία υπάρχουν σε ολόκληρο το εύρος του συντάγματος. Τα θεσμικά αντίβαρα ή αλλιώς checks and balances είναι θεσμικά και μη θεσμικά κατοχυρωμένοι κανόνες που αποτελούν τον στυλοβάτη του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ελέγχουν την σωστή λειτουργία των εξουσιών ώστε η καθεμία να μπορεί να επιτελεί την αποστολή της χωρίς να καταπατά την άλλη αλλά ταυτόχρονα να μπορεί να ελέγχεται από τις υπόλοιπες. Λόγω της φύσης του αμερικανικού πολιτεύματος δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην εκτελεστική εξουσία και ειδικότερα στον Πρόεδρο ώστε να αποφευχθεί η άνοδος ενός αυταρχικού Προέδρου στην εξουσία.

Βέβαια, κανένα σύνταγμα και κανένας νόμος δε μπορεί να εγγυηθεί το απαραβίαστο των δημοκρατικών θεσμών. Σε όλα τα νομικά κείμενα υπάρχουν κάποια κενά τα οποία με την κατάλληλη ερμηνεία μπορούν να οδηγήσουν σε καταχρηστική άσκηση της εξουσίας. Γι' αυτό τον λόγο οι δημοκρατίες διαθέτουν ένα ακόμη φίλτρο προστασίας. Πέραν από τους συνταγματικούς κανόνες -όπως αναφέρεται και παραπάνω- υπάρχουν και κάποιοι μη θεσμικά κατοχυρωμένοι, οι λεγόμενοι εθιμικοί οι οποίοι είναι ίσως και οι σημαντικότεροι για την ορθή λειτουργία του πολιτεύματος. Στην συγκεκριμένη μελέτη θα αναλυθούν δύο εξ αυτών, η αμοιβαία ανοχή και η θεσμική αυτοσυγκράτηση. Και οι δύο συνδέονται με το πολιτικό ήθος. Συνίστανται στην αναγνώριση του πολιτικού αντιπάλου ως ισότιμου και στην αυτοσυγκράτηση του κάθε θεσμού να μην υπερβαίνει τις αρμοδιότητες του. Χωρίς αυτούς η δημοκρατία πεθαίνει αργά και σταδιακά. Είναι ο σύγχρονος τρόπος θανάτωσης της δημοκρατίας ,εκ των έσω, χωρίς να ακολουθούνται οι πραξικοπηματικές ενέργειες του παρελθόντος.

Στην αμερικανική πολιτική ιστορία υπάρχουν παραδείγματα επιτυχημένης λειτουργίας των θεσμικών αντιβάρων και κάποια άλλα παραδείγματα μη θεσμικής επαγρύπνησης. Για να φτάσουμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης που δεν είναι άλλο από το φαινόμενο Donald Trump θα εστιάσουμε στην αποτυχημένη λειτουργία του συστήματος θεσμικών αντιβάρων. Τα θεσμικά αντίβαρα δεν σταμάτησαν να λειτουργούν την 8^η Νοεμβρίου όπου και εκλέχθηκε ο Donald Trump Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Η δημοκρατική παρακμή είχε ξεκινήσει από πολύ νωρίτερα. Έτσι, θα προσπαθήσουμε να οριοθετήσουμε αυτό το ταξίδι

δημοκρατικής αποσύνθεσης αρχίζοντας από την Προεδρία του Barack Obama. Και αυτό γιατί εκείνη την οκταετία καλλιεργήθηκε μια άνευ προηγουμένου κουλτούρα πολιτικής πόλωσης και σπίλωσης της εκτελεστικής εξουσίας η οποία υποκινήθηκε από ορισμένα πολιτικά όργανα και όχι μόνο από μια μερίδα του εκλογικού σώματος.

Στην συνέχεια, αυτό το ταξίδι θα επικεντρωθεί στο δεύτερο μέρος αυτής της μελέτης δηλαδή στον Πρόεδρο Donald Trump. Θα γίνει μια απόπειρα καταγραφής των αιτιών που οδήγησαν στην εκλογή του. Θα εστιάσουμε στον ρόλο του ως υποψήφιο Πρόεδρο αλλά και εν συνεχεία ως Πρόεδρο. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο λαϊκίστικο και δημαγωγικό προφίλ του, στην πρωτοφανή χρήση των μέσων ενημέρωσης, στην επαναλαμβανόμενη ροπή του προς τα ψεύδη, στην εξαπόλυση επιθέσεων όπου προέβη και εντέλει στην βαθμιαία αλλά αμείωτη παρακμή των θεσμικών αντιβάρων που προκάλεσε μέσω των πολιτικών του αποφάσεων. Στόχος αυτής της μελέτης είναι η βαθύτερη κατανόηση του πώς μια δημοκρατία όπως εκείνη της Αμερικής μπορεί σήμερα να νοσήσει από τους ίδιους τους υπερασπιστές της. Γι' αυτό απαιτείται η κατανόηση της σημασίας των θεσμικών αναχωμάτων αλλά και των τρόπων μέσω των οποίων επέρχεται η νόμιμη δημοκρατική ολίσθηση. Τέλος, γίνεται μια προσπάθεια καταγραφής όλων εκείνων των σημείων που αποτελούν ενδεικτικά σημάδια αυταρχικής και δημαγωγικής τάσης ενός προέδρου όπως αυτά εκδηλώθηκαν το 2016 μέσω του Προέδρου Donald Trump κρούοντας έτσι τον κώδωνα του κινδύνου για περαιτέρω ενεργοποίηση των θεσμικών αναχωμάτων.

Σε αυτό το σημείο ακολουθεί μια σύντομη περιγραφή της δομής της συγκεκριμένης εργασίας. Η εργασία είναι θεωρητική, αποτελείται από πέντε κεφάλαια και χωρίζεται σε 2 μέρη. Το πρώτο κεφάλαιο είναι η εισαγωγή και περιλαμβάνει κάποιες βασικές έννοιες και επεξηγήσεις για όσα θα ακολουθήσουν. Το πρώτο μέρος αφορά τα θεσμικά αντίβαρα στην αμερικανική δημοκρατία και αναλύεται στα κεφάλαια 2 και 3. Το 2^ο κεφάλαιο χωρίζεται σε τρία υποκεφάλαια. Στο 2.1 δίνεται η ερμηνεία και η αναλυτική περιγραφή των αμερικανικών θεσμικών αντιβάρων. Στο υποκεφάλαιο 2.2 αναφέρονται τα κενά του αμερικανικού συντάγματος που μπορούν να αξιοποιηθούν για πιθανή καταχρηστική άσκηση της εξουσίας. Στο υποκεφάλαιο 2.3 τονίζεται η σημασία των άγραφων κανόνων ως δημοκρατικά αναχώματα ξεχωρίζοντας δύο, την αμοιβαία ανοχή και την θεσμική αυτοσυγκράτηση οι οποίες, αναλύονται σε δύο επιμέρους υποκεφάλαια. Στο κεφάλαιο τρία γίνεται μια προσπάθεια αναφοράς συγκεκριμένων παραδειγμάτων από την αμερικανική πολιτική σκηνή

τα οποία αποδεικνύουν την λειτουργία και αντίστοιχα την αδράνεια των θεσμών σε διάφορες απειλές.

Το δεύτερο μέρος αναλύεται στο κεφάλαιο 4. Ολόκληρο το κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον τέως Πρόεδρο Donald Trump. Αποτελείται από τρία υποκεφάλαια. Το πρώτο εστιάζει στα αίτια εκλογής του. Το υπόλοιπο κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο υποενότητες που παρουσιάζουν ορισμένα στοιχεία της πολιτικής φιγούρας του Donald Trump κατά την προεκλογική εκστρατεία του 2016 και στοιχεία υπέρβασης των αρμοδιοτήτων του που μπορεί να εντοπίσει κανείς σε όλη την διάρκεια της θητείας του. Στο τέλος, στο κεφάλαιο 5 παρουσιάζεται ένας σύντομος απολογισμός για όσα ειπώθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια και ένας σύντομος προβληματισμός σχετικά με το ποια θα είναι η επόμενη μέρα γι' αυτό το indispensable nation που αποτελεί η Αμερική.

Κεφάλαιο 2 : Θεσμικά Αντίβαρα

Τα θεσμικά αντίβαρα αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της δημοκρατίας. Πρόκειται για συνταγματικές ασφαλιστικές δικλείδες που δρουν προστατευτικά για την ελευθερία και την δημοκρατία από την αυθαιρεσία της εξουσίας. Η γέννηση των θεσμικών αντιβάρων χρονολογείται στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Αποσκοπούσε στην ανάγκη αναζήτησης μιας μορφής διακυβέρνησης που θα κρατούσε σε ισορροπία τις κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις προκειμένου να εξασφαλιστεί η πολιτική σταθερότητα και ελευθερία. Η έμπνευση των θεσμικών αντιβάρων προήλθε από πολλούς στοχαστές της εποχής οι οποίοι θεωρούσαν ότι στο πολίτευμα υπάρχει μια αυτορρυθμιζόμενη μηχανή που λειτουργούσε χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις¹. Ένας από αυτούς τους στοχαστές ήταν και ο Montesquieu σύμφωνα με τον οποίον, το Σύνταγμα είναι μια μορφή διακυβέρνησης που θέτει σε λειτουργία κανόνες ρυθμίζοντας έτσι την συμπεριφορά των κρατικών οργάνων. Ουσιαστικά χώρισε την νομοθετική λειτουργία σε 2 νομοθετικά σώματα και ένα μονάρχη δίνοντας τους την δυνατότητα να επιβάλλουν φραγμούς ο ένας στον άλλο. Με αυτό τον τρόπο δημιούργησε ένα σύστημα όπου όλες οι δυνάμεις θα πρέπει να συνυπάρχουν και να συνεργάζονται μεταξύ τους για την εξασφάλιση της νομοθετικής δράσης. Αυτή η ιδέα του Montesquieu πήρε σάρκα και οστά στο Αμερικανικό Σύνταγμα του 1787.

2.1 Θεσμικά Αντίβαρα στην Αμερική

Πολλά από τα στοιχεία των θεσμικών αντιβάρων συνδέονται άρρηκτα με την φύση του πολιτεύματος. Το Σύνταγμα του 1787 ήταν τότε το πρώτο που θέσπιζε ένα προεδρικό σύστημα. Αυτό οφείλεται στην δυσπιστία των πολιτειών απέναντι στην κεντρική εξουσία φοβούμενες ότι η χώρα θα κληθεί να αντιμετωπίσει μια «δημοκρατική» δικτατορία. Το προεδρικό σύστημα μεταξύ άλλων θέτει ως αναγκαιότητα την επαγρύπνηση ώστε να επιτευχθεί η προστασία των θεσμών². Βασιζόμενοι σε αυτό, αρχικά θα αναφερθούμε στον ρόλο της διάκρισης των εξουσιών ως διαιτητή του πολιτικού παιχνιδιού και φρουρού της δημοκρατίας.

---

¹ Παπατόλιας, 2017:14

² Levitsky ,Ziblatt ,2018:64

Η εξουσία διακρίνεται σε νομοθετική, σε εκτελεστική και σε δικαστική. Οι πατέρες του αμερικανικού συντάγματος στηριζόμενοι στην διάκριση των εξουσιών δημιούργησαν ένα σύνθετο checks and balances σύστημα έχοντας ως σκοπό τον αμοιβαίο έλεγχο και την αλληλεξάρτηση των τριών εξουσιών αφού καμία δε μπορεί να λειτουργήσει σωστά χωρίς την άλλη.

Συγκεκριμένα στην Αμερική η νομοθετική εξουσία ασκείται από το Κογκρέσο το οποίο αποτελείται από την Γερουσία και την Βουλή των αντιπροσώπων. Η εκτελεστική ασκείται από τον Πρόεδρο και την κυβέρνηση ενώ η δικαστική από το ανώτατο δικαστήριο.

Η εκτελεστική εξουσία είναι παντελώς ανεξάρτητη από την νομοθετική διατηρώντας έτσι την ασυμβατότητα των 2 εξουσιών. Η κυβέρνηση, όντας μέρος της εκτελεστικής εξουσίας, διορίζεται από τον Πρόεδρο και πρέπει να εγκριθεί από τα δυο νομοθετικά σώματα. Ένα ακόμη στοιχείο συνταγματικής ασφαλιστικής δικλείδας εντοπίζεται το 1947, στην 22^η Τροπολογία. Αυτή η συνταγματική διάταξη καθιερώνει θεσμικά το σύστημα μόνο 2 θητειών στο αξίωμα του προέδρου ώστε να μην γίνει ένα ισόβιο αξίωμα³. Επιπροσθέτως, σημαντική είναι και η εμπλοκή της δημόσιας διοίκησης στην άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας. Σε αντίθεση με το αξιοκρατικό σύστημα της Ευρώπης (merit system), στην Αμερική επικράτησε το ρουσφετολογικό σύστημα (spoils system). Χαρακτηριστικά, τον 19^ο αιώνα η εκλογή του Προέδρου συνοδεύτηκε από την αλλαγή ολόκληρου του προσωπικού της κεντρικής κυβέρνησης. Τα θεσμικά αντίβαρα ενεργοποιούνται για ακόμη μια φορά καθώς οι υπηρεσίες των υπουργείων χρηματοδοτούνται από το Κογκρέσο⁴. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η αυτονομία αυτών των υπηρεσιών αλλά και ο έλεγχος του Προέδρου αφού δυσκολεύεται να περάσει την πολιτική του ατζέντα.

Τα νομοθετικά σώματα επεξεργάζονται και ψηφίζουν νόμους οι οποίοι για να ισχύσουν θα πρέπει να συγκεντρώσουν την πλειοψηφία που ορίζει το αμερικανικό σύνταγμα⁵. Παρότι τα νομοθετικά σώματα έχουν αναλάβει την κύρια άσκηση της νομοθετικής εξουσίας ο Πρόεδρος, μπορεί να προτείνει νομοθετήματα. Επίσης μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα αρνησικυρίας σε οποιονδήποτε νόμο επεξεργάζονται και ψηφίζουν τα δύο νομοθετικά σώματα. Το Αμερικανικό Σύνταγμα υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις δίνει την δυνατότητα

---

³ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:161

⁴ Hague, Harrop, 2011:621

⁵ Η πλειοψηφία ορίζεται ως τα 2/3 και των 2 νομοθετικών σωμάτων.

στο Κογκρέσο να παρακάμψει το δικαίωμα αρνησικυρίας του Προέδρου⁶, να ασκήσει πρόταση μομφής (impeachment) καθώς και να ελέγξει τον προϋπολογισμό. Ο έλεγχος του προϋπολογισμού αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα που περιορίζει την κυβέρνηση να περνάει την δική της ατζέντα στα θέματα της νομοθετικής εξουσίας. Η πρόταση μομφής είναι η διαδικασία απομάκρυνσης του προέδρου από την θέση του και για την έναρξη της απαιτείται η απόφαση και των δύο νομοθετικών σωμάτων⁷. Επομένως, εάν ένα κόμμα ελέγχει το ένα από τα δύο νομοθετικά σώματα, μπορεί να ξεκινήσει την διαδικασία αποπομπής έστω και αν δεν οδηγήσει σε κάποιο αποτέλεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του προέδρου Andrew Johnson το 1868, του Richard Nixon⁸ το 1973, του Bill Clinton το 1998 και του προέδρου Donald Trump⁹ το 2019 και το 2021¹⁰.

Όσον αφορά το ανώτατο δικαστήριο ο Πρόεδρος είναι εκείνος που διορίζει τα μέλη της δικαστικής εξουσίας δίνοντάς τους το ισόβιο καθήκον άσκησης της. Η επικύρωση τους γίνεται μέσω της Γερουσίας. Η Γερουσία μπορεί να παρεμποδίσει τον διορισμό οποιουδήποτε μέλους του ανώτατου δικαστηρίου όπως και κάθε ανώτερου κρατικού αξιωματούχου από τον Πρόεδρο¹¹. Αυτό αποτελεί την μοναδική σύνδεση της δικαστικής εξουσίας και του εκλογικού σώματος δυσκολεύοντας την ύπαρξη μιας αυτονομημένης και υπέρμετρης εξουσίας από κάποιον θεσμό¹². Παρόλα αυτά, ο ρόλος της δικαστικής εξουσίας χαρακτηρίζεται συνταγματικά από ανεξαρτησία καθώς δεν ελέγχεται σχεδόν από καμία εξουσία. Αντιθέτως, ελέγχει την νομοθετική και την εκτελεστική. Πιο διεξοδικά, το ανώτατο δικαστήριο μπορεί να μπλοκάρει προεδρικά διατάγματα και νομοθετήματα της Γερουσίας αν θεωρήσει ότι προσβάλλουν το Σύνταγμα. Μετά το τέλος του Εμφυλίου πολέμου το ανώτατο δικαστήριο αποφάσισε να ακυρώσει την υπερβολικά ενισχυμένη εξουσία του προέδρου

---

⁶ Το Κογκρέσο μετά την κύρωση του νομοσχεδίου παραχωρεί 10 ημέρες στον Πρόεδρο για να το μελετήσει. Εάν εκφράσει αντιρρήσεις, το νομοσχέδιο επιστρέφει στα δύο σώματα τα οποία μπορούν να παρακάμψουν τις εν λόγω αντιρρήσεις με την συγκέντρωση των 2/3 της πλειοψηφίας και στα 2 νομοθετικά σώματα. Υπάρχουν πέντε μορφές Veto. Το Κογκρέσο μπορεί να παρακάμψει τα τέσσερα εκτός του Pocket Veto.

⁷ Για να ξεκινήσει η διαδικασία αποπομπής συνταγματικά θα πρέπει να εξασφαλιστεί η απλή πλειοψηφία στην Βουλή των Αντιπροσώπων. Ενώ για να επέλθει η καταδίκη απαιτείται να εξασφαλιστεί η πλειοψηφία 2/3 στην Γερουσία.

⁸ Στην περίπτωση του Richard Nixon εξαιτίας του σκανδάλου Watergate, το Κογκρέσο διέταξε έρευνα που είχε ως αποτέλεσμα την παραίτηση του προέδρου χωρίς να ξεκινήσει η διαδικασία αποπομπής.

⁹ Στις 19 Δεκεμβρίου 2019 η Βουλή των Αντιπροσώπων παρέπεμψε σε δίκη τον τέως Πρόεδρο για την υπόθεση της Ουκρανίας και στις 11 Ιανουαρίου 2021 με την κατηγορία υποκίνησης ανταρσίας σχετικά με την επίθεση στο Καπιτώλιο.

¹⁰ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:204,223

¹¹ Μέσα σε 200 χρόνια έχουν σημειωθεί μόνο 9 περιπτώσεις απόρριψης. Τέτοιο παράδειγμα είναι η απόρριψη της πρότασης του προέδρου Calvin Coolidge για ένα μέλος του υπουργικού του συμβουλίου.

¹² Τσακουράκης, 2019:253

Lincoln¹³. Άλλο παράδειγμα προστατευτικής -για την δημοκρατία- δράσης του δικαστηρίου ήταν το 2017 όταν έκρινε αντισυνταγματική την απόφαση του προέδρου Trump σχετικά με την απαγόρευση εισόδου στην χώρα των ατόμων που προέρχονται από επτά¹⁴ αραβικές χώρες¹⁵. Για ακόμη μια φορά βλέπουμε πως το σύστημα θεσμικών αντιβάρων που δημιούργησε ο James Madison στα τέλη του 18^{ου} αιώνα προστάτευσε αποτελεσματικά την δημοκρατία ακόμα και σε περιόδους κρίσης της, όπως ο Εμφύλιος πόλεμος και η Μεγάλη οικονομική κρίση.

Σχετικά με την εκλογική διαδικασία, ο πρόεδρος της Αμερικής θεωρητικά εκλέγεται από τον λαό και όχι από κάποιο νομοθετικό σώμα. Ένας από τους πατέρες της Αμερικανικής δημοκρατίας, ο Alexander Hamilton προσπαθώντας να εξοπλίσει το Σύνταγμα με τις κατάλληλες ασφαλιστικές δικλίδες ήρθε αντιμέτωπος με την επικινδυνότητα του τρόπου εκλογής του Προέδρου. Πιο συγκεκριμένα, ακριβώς επειδή ο Πρόεδρος προέρχεται από την λαϊκή βούληση υπήρχε ο φόβος της πιθανής εξαπάτησης του λαού από κάποιον ο οποίος, εκμεταλλευόμενος την άγνοια των πολιτών θα ασκούσε την εκτελεστική εξουσία αυθαίρετα. Όπως αναφέρει ο Hamilton στα Federalist Papers¹⁶: «Η ιστορία διδάσκει ότι από όσους καταπάτησαν τις Δημοκρατικές ελευθερίες οι περισσότεροι είχαν αρχίσει την καριέρα τους ως "ταπεινοί υπηρέτες" του λαού-ξεκινάνε την καριέρα τους ως δημαγωγοί και καταλήγουν ως τύραννοι»¹⁷. Την απάντηση στον προβληματισμό του Hamilton έδωσε το άρθρο II του συντάγματος το οποίο προβλέπει την έμμεση εκλογή του προέδρου. Έτσι, αρχικά επινοήθηκε ως προστατευτικό φίλτρο το σώμα των Εκλεκτόρων (Electoral College)¹⁸ το οποίο σταδιακά μετατράπηκε σε κομματικό όργανο. Μετά από την αποτυχημένη λειτουργία διαφόρων ειδών διαβουλεύσεων όπως το Congressional Caucus¹⁹ και των προκριματικών εκλογών (primaries) οι οποίες φάνηκε ότι είχαν μικρή σημασία, τα κόμματα ήταν αυτά που λειτουργούσαν ως φίλτρα προκειμένου να επιτευχθεί η περιφρούρηση των δημοκρατικών θεσμών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων δημαγωγών όπως περιγράφεται από τον Hamilton

---

¹³ Levitsky, Ziblatt, ο.π:147

¹⁴ Ιράν, Ιράκ, Λιβύη, Σομαλία, Σουδάν, Συρία, Υεμένη.

¹⁵ Cooper, Shear:2017

¹⁶ Federalist papers: συλλογή από 85 άρθρα και διατάξεις. Δημιουργήθηκε από τους Alexander Hamilton, John Jay, James Madison. Αναφέρονταν σε μέρη του υπό σύνθεση αμερικανικού συντάγματος. Πολλά από αυτά δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες.

¹⁷ Alexander Hamilton, Federalist 1.

¹⁸ Σώμα Εκλεκτόρων: όργανο αποτελούμενο από διακεκριμένους πολίτες από όλες τις πολιτείες, με αρμοδιότητα την εκλογή του προέδρου.

¹⁹ Congressional Caucus: είδος διαβούλευσης στην Washington αποτελούμενο από μέλη του Κογκρέσου το οποίο όριζε τους υποψήφιους προέδρους.

ήταν ο Henry Ford²⁰, ο Huey Long²¹ και ο George Wallace²². Τα κόμματα και πάλι κατάφεραν να λειτουργήσουν ως ασφαλιστικά βαρίδια αποκόπτοντάς τους από το δικαίωμα διεκδίκησης του αξιώματος του υποψήφιου προέδρου. Μετά το τεταμένο πολιτικό κλίμα που επικρατούσε στην Αμερική το 1968 λόγω του πολέμου του Βιετνάμ, της δολοφονίας του Martin Luther King και του Robert Kennedy καθώς και των επεισοδίων στην Michigan Avenue άλλαξε ο τρόπος επιλογής του υποψηφίου προέδρου²³. Παρά την παραπάνω αλλαγή και παρότι τα κόμματα δεν εξέφραζαν όλα τα λαϊκά στρώματα, με τον διττό τους ρόλο βλέπουμε ότι αποτελούν ένα σημαντικό ανάχωμα εξασφαλίζοντας την προστασία των δημοκρατικών θεσμών της χώρας από κάθε είδους δημαγωγό τουλάχιστον μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Παραμένοντας στους κανόνες της εκλογικής διαδικασίας είναι σημαντικό να αναφερθεί ο διαφορετικός τρόπος εκλογής των 2 νομοθετικών σωμάτων. Στην Βουλή των Αντιπροσώπων η αντιπροσώπευση είναι αναλογική δηλαδή έχει ως σημείο αναφοράς το σύνολο του πληθυσμού ενώ η Γερουσία έχει ως σημείο αναφοράς τις επιμέρους πολιτείες. Πιο αναλυτικά, στην Γερουσία η κάθε πολιτεία εκπροσωπείται στο σύνολο της από 2 άτομα. Πρόκειται για ένα σώμα που έχει αναλάβει την προστασία της μειοψηφίας από την αρχή της πλειοψηφίας. Σε αυτό το νομοθετικό σώμα οι πολιτείες έχουν ισότιμη εκπροσώπηση. Έτσι, διασφαλίζεται η διατήρηση της ανεξάρτητης πολιτικής κοινότητας που οφείλει να έχει η κάθε πολιτεία όταν είναι μέρος ενός ομοσπονδιακού κράτους.

Λόγω του ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούν ομοσπονδία γίνεται μια σαφής διάκριση μεταξύ των πολιτειών και της κεντρικής εξουσίας. Ο φεντεραλισμός στις Ηνωμένες πολιτείες υλοποιήθηκε μέσω της ένωσης των πολιτειών με σκοπό τον περιορισμό της κεντρικής εξουσίας. Πιο αναλυτικά, πρόκειται για την αρχή διαμοιρασμού της νομικής κυριαρχίας στην εθνική κυβέρνηση και στις επιμέρους πολιτείες. Η κάθε μια από τις πενήντα πολιτείες είναι κυρίαρχη στην εδαφική της επικράτεια. Υπάρχουν διαφορετικά θεσμικά όργανα σε επίπεδο πολιτειών και σε επίπεδο ομοσπονδίας. Έτσι οι πολιτείες είναι κυρίαρχες σε ορισμένους

---

²⁰ Henry Ford: ιδρυτής της αυτοκινητοβιομηχανίας Ford, γνωστός για τις ακροδεξιές του απόψεις.

²¹ Huey Long: κυβερνήτης της Louisiana το 1932, έκανε χρήση δικτατορικού τρόπου άσκησης καθηκόντων.

²² George Wallace: κυβερνήτης της Alabama, χρησιμοποιώντας την πολιτική κατάργησης φυλετικών διακρίσεων απευθύνονταν στην περιθωριοποιημένη αμερικανική εργατική τάξη.

²³ Το δημοκρατικό κόμμα στις αρχές της δεκαετίας του 1980 προκειμένου να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη ακραία σύνθεση του συνεδρίου θέσπισε ότι το 15-20% των αντιπροσώπων θα προέρχεται από στελέχη του κόμματος που είναι ήδη εκλεγμένα σε δημόσια αξιώματα.

τομείς όπως η εκπαίδευση, η αστυνομία και η τοπική αυτοδιοίκηση. Με αυτό τον τρόπο κατοχυρώνεται η συνταγματική ισότητα όλων των συστατικών μερών του κράτους.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η σημασία των θεσμικών αναχωμάτων στον τομέα των ανεξάρτητων αρχών. Η ανεξάρτητη διοικητική αρχή εμφανίστηκε για πρώτη φορά με νομική κατοχύρωση το 1889, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι ανεξάρτητες αρχές έχουν διοικητική, νομοθετική και δικαστική λειτουργία οι οποίες ελέγχονται δικαστικά, πολιτικά και δημοσιονομικά. Το σύνταγμα έθεσε ως απαραίτητο στοιχείο την συλλογικότητα προκειμένου να διατηρείται η ανεξαρτησία των αρχών απέναντι σε ισχυρές ομάδες συμφερόντων. Τα μέλη των ανεξάρτητων αρχών διορίζονται από τον Πρόεδρο με την σύμφωνη γνώμη των δύο νομοθετικών σωμάτων όχι όμως με ισόβιο καθήκον. Αυτό αποτελεί ένα είδος θεσμικού αντιβάρου που προστατεύει τις αρχές και διασφαλίζει το δημόσιο συμφέρον από καταχρηστικές ενέργειες του προέδρου. Επίσης οι νομοθέτες έχουν θεσπίσει την ρήτρα δικομματισμού²⁴ ούτως ώστε ένας αριθμός μελών να προέρχεται από την αντιπολίτευση.

Παραπάνω παρουσιάστηκαν κάποια στοιχεία θεσμικών αντιβάρων όπως έχουν κατοχυρωθεί και εφαρμοστεί μέχρι και σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τουλάχιστον την δεκαετία του 1990 -γιατί στην συνέχεια θα δούμε ότι πλέον δεν ισχύει- η πλειοψηφία των Αμερικανών πίστευε πως η επιτυχημένη πορεία της χώρας οφείλονταν κυρίως στο σύνταγμά της.

Τα checks and balances φαίνεται πως όντως λειτούργησαν επιτυχώς εμποδίζοντας την συγκέντρωση υπέρμετρης εξουσίας και την κατάχρηση της από τους θεσμούς. Είναι όμως αρκετά ώστε να μην κινδυνεύσει μια δημοκρατία;

2.2 Κενά του Αμερικανικού Συντάγματος

Δίχως αμφιβολία το σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών είναι άρτια σχεδιασμένο. Όμως αυτή η εγγύηση δεν είναι αρκετή για να επιτευχθεί το απαραβίαστο των δημοκρατικών θεσμών και ελευθεριών²⁵. Σε όλα τα συντάγματα υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να ερμηνευτούν ποικιλοτρόπως. Σύμφωνα με τον Benjamin Harrison²⁶: «Ποτέ ο Θεός δεν προίκισε κάποιον πολιτικό ή φιλόσοφο με τόση σοφία, ώστε να διαμορφώσει ένα σύστημα

---

²⁴ Τζώνος, 2010:30-32

²⁵ Lenitsky, Zibblatt, ο,π:149

²⁶ Benjamin Harrison: πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών από τις 4 Μαρτίου 1889- 4 Μαρτίου 1893.

διακυβέρνησης με το οποίο ο οποιοσδήποτε θα μπορούσε, όταν διαφωνεί να μην συμμορφώνεται»²⁷.

Αρχικά θα αναφερθούμε στην εκτελεστική εξουσία. Ο πρόεδρος πέραν από την κυριαρχική θέση που απολαμβάνει μέσω του συντάγματος, ιδίως τον 20^ο αιώνα, έχει λάβει και αυξημένες αρμοδιότητες²⁸. Όπως αναφέρει ο Bruce Ackerman (2013), πρόκειται για ένα «συνταγματικό πολιορκητικό όπλο²⁹». Στο άρθρο II του συντάγματος εντοπίζονται κενά σχετικά με τις αρμοδιότητές του. Παραδείγματος χάριν, έχει την δυνατότητα να ενεργεί μονομερώς μέσω των προεδρικών διαταγμάτων και να απονέμει χάρη. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο πρόεδρος Lincoln, στον οποίον ασκείται κριτική μέχρι και σήμερα για την συνταγματικότητα των προεδρικών του διαταγμάτων και των διατάξεων του περί αναστολής πολλών πολιτικών και ατομικών ελευθεριών³⁰. Ακόμη, θεωρείται αρκετά αμφιλεγόμενη η πρόβλεψη του αμερικανικού συντάγματος σχετικά με τον διορισμό των μελών του ανώτατου δικαστηρίου από τον Πρόεδρο με την σύμφωνη γνώμη της Γερουσίας. Το άρθρο III του συντάγματος δεν ορίζει με σαφήνεια τον αριθμό των μελών³¹. Επομένως, ένας πρόεδρος μπορεί είτε να αλλάξει τον αριθμό των μελών είτε να καθαιρέσει κάποιο. Αυτό, μπορεί να αποβεί αν όχι μοιραίο τότε επικίνδυνο για την δημοκρατία καθώς ο Πρόεδρος μέσω της μεγάλης εξουσίας που του δίνει το σύνταγμα, θεωρητικά μπορεί να χρησιμοποιήσει την δικαστική εξουσία κατά των πολιτικών του αντιπάλων, με αποτέλεσμα να την πολιτικοποιεί όταν εκείνος το επιθυμεί. Η απόπειρα αποπομπής μέλους του ανώτατου δικαστηρίου συνέβη μόνο μια φορά στην αμερικανική πολιτική ιστορία, το 1804, όταν το ρεπουμπλικανικό κόμμα δεχόμενο πιέσεις από τον πρόεδρο Jefferson και έχοντας την πλειοψηφία στην Βουλή των αντιπροσώπων καθαίρεσε τον δικαστή Samuel Chase ο οποίος τελικά απαλλάχτηκε από τις κατηγορίες³². Άλλο ένα μελανό σημείο του συντάγματος είναι ότι δεν θέτει με ακρίβεια τα όρια δράσης της εκτελεστικής εξουσίας σε περιπτώσεις κρίσεως. Οι κρίσεις είτε εσωτερικές είτε εξωτερικές συνήθως ενισχύουν την εκτελεστική εξουσία. Έτσι, σε τέτοιες περιπτώσεις ο Πρόεδρος αποκτά αυξημένες αρμοδιότητες και οι θεσμοί αδυνατούν να τις εμποδίσουν. Το 2001, μόλις ένα μήνα μετά την τρομοκρατική επίθεση στους Δίδυμους Πύργους, ο George

---

²⁷ Harrison,1897: ix

²⁸ Σε τομείς σχετικούς με τον προϋπολογισμό και την ασφάλεια (εποπτεία πολεμικών επιχειρήσεων).

²⁹ Ackerman,2013:87-119

³⁰ Milkis,Nelson,2019:212-213

³¹ Ο εθμικός κανόνας του αριθμού μελών των ανώτατων δικαστών είναι εννιά.

³² Humphrey,1889:283-289

W. Bush κατέθεσε το USA Patriot Act³³ στα νομοθετικά σώματα³⁴. Παλαιότερα, ο Franklin Roosevelt, εξαιτίας της ιαπωνικής επίθεσης στο Pearl Harbor, υπέγραψε προεδρικό διάταγμα για την κράτηση των Αμερικανών Ιαπωνικής καταγωγής σε στρατόπεδα³⁵. Μια βαρυσήμαντη διαδικασία με τεράστιο πολιτικό κόστος ανεξαρτήτως από το εάν θα επιτευχθεί, είναι η πρόταση μομφής. Παρόλα αυτά, στο σύνταγμα δεν επισημαίνονται ακριβώς ποια είναι τα αδικήματα του Προέδρου που μπορούν να οδηγήσουν το Κογκρέσο στην διαδικασία απομάκρυνσής του από αυτή την θέση.

Τα νομοθετικά σώματα, είναι πιθανό να υποπέσουν σε καταστάσεις συνταγματικής αυθαιρεσίας που όμως δε μπορούν να θεωρηθούν αντισυνταγματικές και άρα παράνομες. Ένα παράδειγμα που περιγράφει αυτή την κατάχρηση αρμοδιοτήτων είναι η θέσπιση φορολογικών και μορφωτικών κριτηρίων για την άσκηση του δικαιώματος ψήφου από τους Δημοκρατικούς ορισμένων Νότιων πολιτειών. Με αυτό τον τρόπο και χωρίς να παραβιάσουν την 14^η και 15^η τροπολογία³⁶ προσπάθησαν να εξοστρακίσουν τους Αφροαμερικανούς από την πολιτική ζωή³⁷.

Συμπερασματικά, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, τα θεσμικά αντίβαρα λειτουργούν ως εγγυητές του απαραβίαστου της δημοκρατίας και της ελευθερίας σε κάθε είδους θεσμική απειλή. Όμως, κανένα σύνταγμα δεν έχει δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτει όλα τα σημεία που απειλούν και υπονομεύουν την δημοκρατία. Επομένως, γεννάται το εξής ερώτημα : «Με ποιόν τρόπο η δημοκρατία κατόρθωσε να επιβιώσει όλα αυτά τα χρόνια;».

2.3 Μη Θεσμικά Αντίβαρα

Η επιβίωση μιας δημοκρατίας στηρίζεται σαφώς στην τήρηση των κανόνων του συντάγματος. Βέβαια δεν επιτυγχάνεται μόνο με αυτό τον τρόπο. Η αμερικανική δημοκρατία οφείλει την μακροβιότητά της σε άγραφους κανόνες οι οποίοι συμπληρώνουν αυτό το πολύπλοκο και πολυεπίπεδο σύστημα θεσμικών αντιβάρων.

---

³³ Αντιτρομοκρατικός νόμος των ΗΠΑ που δίνει το δικαίωμα στην Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (NSA) της συλλογής και της καταγραφής των μεταδεδομένων όλων των Αμερικανών πολιτών.

³⁴ Lenitsky,Zibblatt,ο,π:285

³⁵ Posner, 2020:175

³⁶ Τροπολογίες μέσω των οποίων καθιερώθηκε το δικαίωμα ψήφου για όλους τους άρρενες πολίτες.

³⁷ Kousser,1974:134-136

Είναι μη θεσμικά κατοχυρωμένοι και απαραίτητοι κανόνες για την εύρυθμη λειτουργία κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για αρχές που όλα τα πολιτικά όργανα θα πρέπει να σέβονται. Το γεγονός ότι δεν κατοχυρώνονται σε κάποιο νομικό έγγραφο τις κάνει πολλές φορές αόρατες. Όμως, αυτό δε σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι είναι και μη αναγκαίες. Κάθε άλλο. Οι πολιτικοί επιστήμονες Steven Levitsky και Daniel Ziblatt στο έργο τους «*Πώς πεθαίνουν οι δημοκρατίες*» (2018) εξισώνουν τους άγραφους κανόνες με εκείνους που θέτουν τα παιδιά κατά την διάρκεια ενός αγώνα μπάσκετ σε μια παιδική χαρά. Προφανώς στην πολιτική υπάρχει η δικαστική εξουσία και το σύνταγμα που έχουν τον ρόλο του διαιτητή. Βέβαια χωρίς αυτούς τους άγραφους κανόνες δε θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά κανένας διαιτητής. Πρόκειται για κανόνες που τους συναντά κανείς σε όλο το εύρος του πολιτικού γίγνεσθαι, από το πώς συμπεριφέρονται μεταξύ τους οι θεσμοί μέχρι και σε καθημερινά ζητήματα.

Η σύγχρονη Αμερική κατά καιρούς, όπως και κάθε κράτος φυσικά, βρέθηκε σε απειλητικές καταστάσεις για την δημοκρατία. Οι άγραφες αρχές ήταν εκείνες που σε συνεργασία με τα συνταγματικά κατοχυρωμένα θεσμικά αντίβαρα κατάφεραν να διατηρήσουν αλώβητο το πολιτικό status quo που χαρακτηρίζει την χώρα ήδη σχεδόν από τις απαρχές της ως κράτος. Στο μεγαλύτερο μέρος αυτού του κεφαλαίου εξυμνείται το αμερικανικό σύστημα θεσμικών αντιβάρων. Όμως οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν από πάντα αυτά τα checks and balances. Η περίοδος της νεοσύστατης Αμερικής, που μόλις είχε ανεξαρτητοποιηθεί από την Μεγάλη Βρετανία, η δουλεία, ο εμφύλιος πόλεμος ήταν μερικές από τις καταστάσεις όπου η ένταση της ανισορροπίας που είχε προκληθεί στο πολιτικό σκηνικό δεν μπορούσε να μετριαστεί μέσω του συντάγματος. Χρειάζονταν να ενεργοποιηθεί ο πυλώνας που επικουρούσε τους συνταγματικούς κανόνες δηλαδή, οι εθιμικοί.

Από το σύνολο των άγραφων κανόνων ξεχωρίζουν δύο ειδών κανόνες, η ύπαρξη των οποίων είναι ζωτικής σημασίας τόσο για την σχέση μεταξύ των πολιτικών οργάνων όσο και για την εξασφάλιση του πολιτικού ήθους. Πρόκειται για την αμοιβαία ανοχή και την θεσμική αυτοσυγκράτηση.

2.3.1 Αμοιβαία Ανοχή

Ένα δημοκρατικό πολίτευμα δεν απαγορεύει σε κανέναν να διεκδικήσει το οποιοδήποτε αξίωμα. Η αμοιβαία ανοχή σχετίζεται με τον σεβασμό μεταξύ των πολιτικών αντιπάλων. Έτσι, οι πολιτικοί αντίπαλοι παρά τις διαφορετικές απόψεις που μπορεί να έχουν, οφείλουν να μοιράζονται το πολιτικό βήμα με τους αντιπάλους τους, χωρίς να τους αντιμετωπίζουν ως εχθρούς ή ακόμα χειρότερα ως παράνομους υπερασπιστές της εξουσίας.

Ο Juan Linz στο βιβλίο του «*The Breakdown of Democratic Regimes*» (1978) υπογραμμίζει την σημασία της στάσης των πολιτικών ηγετών. Όταν ένας ηγέτης θεωρεί τους αντιπάλους του εχθρούς του συντάγματος, δεν τους αναγνωρίζει ως ισότιμους και τους παρουσιάζει ως παράνομους που δεν αξίζουν να συμμετέχουν στην πολιτική ζωή, τότε η δημοκρατία αρχίζει να απειλείται³⁸. Συνήθως τέτοιοι ηγέτες είναι οι λαϊκιστές και οι δημαγωγοί. Είναι ικανοί μέσω ψευδών ειδήσεων, μέσω μη δημοκρατικών ενεργειών να εμποδίσουν τα άτομα από το να διεκδικήσουν το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Παραδείγματα τέτοιων ηγετών ήταν ο γερουσιαστής του Wisconsin Joseph McCarthy³⁹ ο οποίος κατηγορούσε στελέχη των δημοκρατικών ως προδότες⁴⁰, ο George Smathers που προσφώνούσε τον αντίπαλο του, Claude Pepper ως Red Pepper⁴¹ αλλά, όπως θα δούμε και στα κεφάλαια που ακολουθούν, και ο Donald Trump.

Η Αμερική αποτελεί για τους πολίτες της έναν φάρο δημοκρατίας έχοντας απόλυτη εμπιστοσύνη σε όλων των ειδών τα θεσμικά αναχώματα. Και πράγματι τις περισσότερες φορές λειτούργησαν ικανοποιητικά. Όχι όμως πάντοτε. Στα θεσμικά αντίβαρα δεν ανήκουν μόνο οι συνταγματικοί κανόνες αλλά και η αμοιβαία ανοχή. Δεν αρκεί μόνο η ύπαρξη των νόμων αλλά θα πρέπει να είναι βαθιά ριζωμένος ο σεβασμός μεταξύ των ατόμων που απαρτίζουν το πολιτικό σύστημα του κάθε κράτους. Για να ενισχυθεί το παραπάνω επιχείρημα είναι σημαντικό να αναφερθεί ένα παράδειγμα απουσίας της αμοιβαίας ανοχής. Στα πρώτα βήματα της, η τότε νεοσύστατη Αμερική με τις μόλις 13 ηνωμένες πολιτείες είχε

---

³⁸ Linz, 1978:27-38

³⁹ Δημιούργησε τον μακαρθισμό. Αφορούσε την καταστολή και τις διώξεις ατόμων που συνδέονται υποθετικά ή πραγματικά με τον κομμουνισμό

⁴⁰ Fried,1990:123-125

⁴¹ Matthews,1960:70

δύο κύριες πολιτικές παρατάξεις: Τους Φεντεραλιστές και τους Ρεπουμπλικάνους⁴². Και οι 2 παρατάξεις κάθε άλλο παρά αμοιβαία ανοχή είχαν. Χρησιμοποιούσαν αμφιλεγόμενα για την συνταγματικότητά τους μέσα για να εξοντώσουν τον αντίπαλό τους με πιο γνωστό το ⁴³Alien and Sedition Act⁴⁴. Σταδιακά, άρχισε να δημιουργείται μια γενιά πολιτικών που θεωρούσε την αντιπολίτευση απαραίτητη και αυτονόητη. Βέβαια, μόλις είχε κατακτηθεί αυτού του είδους η πολιτική κουλτούρα με αποτέλεσμα, να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη στα πολιτικά προβλήματα που προκύπταν όπως ήταν η δουλεία και οι επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου. Εντέλει αυτό που οδήγησε στην εμπέδωση του κανόνα του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των πολιτικών αντιπάλων-όσο οξύμωρο και να είναι- ήταν ένας αντιδημοκρατικός νόμος. Όπως αναφέρεται και στο υποκεφάλαιο 2.2, πρόκειται για τον αποκλεισμό των Αφροαμερικανών από το δικαίωμα ψήφου και την υπεροχή των Δημοκρατικών στο Νότο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να ειπωθεί ότι στην Αμερική του 19^{ου} αιώνα δεν ίσχυαν οι πολιτικοί συσχετισμοί του σήμερα. Στην Αμερική του 1800 η παραδοσιακή ελίτ του Νότου εκπροσωπούσαν από τους Δημοκρατικούς, ενώ οι Αφροαμερικανοί ψήφιζαν κατά κύριο λόγο το Ρεπουμπλικανικό κόμμα. Αυτό άλλαξε την δεκαετία του 1960 όταν ο τότε Πρόεδρος Johnson θέσπισε το Civil Rights Act (1964)⁴⁵. Έτσι, σε μια περίοδο με νωπές τις μνήμες του εμφυλίου, που οι Αφροαμερικανοί αρχίσαν να γίνονται μέλη νομοθετικών σωμάτων και να αποτελούν την πλειοψηφία στον Νότο και προκειμένου να διατηρηθεί η ισχύς των παραδοσιακών ελίτ, θεσπίστηκαν κάποια κριτήρια που τους εξοστράκισαν.

Τα δύο κόμματα βαθμιαία δέχθηκαν την ύπαρξη του άλλου και συνεργάστηκαν θεσπίζοντας τον 20^ο αιώνα μεταρρυθμίσεις⁴⁶ που ενδυνάμωσαν το σύστημα θεσμικών αντιβάρων. Μέσω αυτού ενσωματώθηκε στην αμερικανική πολιτική κουλτούρα η αμοιβαία ανοχή.

---

⁴² Οι Φεντεραλιστές θεωρούσαν ότι αποτελούσαν τους εκφραστές του συντάγματος και ότι οι Ρεπουμπλικάνοι ήταν φίλα προσκείμενοι στην τότε αντίπαλο της Αμερικής, Γαλλία. Οι Ρεπουμπλικάνοι κατηγορούσαν τους Φεντεραλιστές ως Αγγλόφιλους.

⁴³ Ήταν μια σειρά από νόμους που θέσπισε το Κογκρέσο στο οποίο είχαν την πλειοψηφία οι Ρεπουμπλικάνοι, αφορούσε τους αλλοδαπούς (αυξήθηκαν τα προαπαιτούμενα έτη για διαμονή, δόθηκε στον Πρόεδρο το δικαίωμα απέλασης, επιτράπηκε η σύλληψη, η φυλάκιση και η απέλαση τους κατά την διάρκεια του πολέμου).

⁴⁴ Wood,2012:244-245

⁴⁵ Έτσι, θεωρήθηκε ότι το Δημοκρατικό κόμμα υπερασπίζεται τα πολιτικά δικαιώματα και άρα προσέλκυσε με τον καιρό ψηφοφόρους του Βορρά και την Ανατολικής ακτής ενώ το Ρεπουμπλικανικό την υπάρχουσα κατάσταση προσελκύοντας τον Νότο.

⁴⁶ Χαρακτηριστικές είναι η 16^η,17^η και 19^η τροπολογία.

2.3.2 Θεσμική Αυτοσυγκράτηση

Η θεσμική αυτοσυγκράτηση σχετίζεται με την υποχρέωση που έχουν ή θα πρέπει να έχουν οι πολιτικοί, να τηρούν το γράμμα και το πνεύμα του νόμου. Αναδείχθηκε απαραίτητη ακόμη και σε ιστορικές περιόδους που κυριαρχούσε η μοναρχία στον δυτικό κόσμο. Στα δημοκρατικά πολιτεύματα η τήρηση ενός νόμου υλοποιείται με την θεσμική του κατοχύρωση μέσω του συντάγματος. Έτσι, όποιος τον παραβεί τιμωρείται με τις ανάλογες κυρώσεις που ορίζει το κάθε σύνταγμα. Όμως, είδαμε ότι ένα σύνταγμα δε μπορεί να καλύψει όλα εκείνα τα σημεία ώστε να είναι σε θέση να εγγυηθεί το απυρόβλητο της δημοκρατίας. Σε κάθε νομικό έγγραφο υπάρχουν κενά, τα οποία ο οποιοσδήποτε πολιτικός μπορεί να τα χρησιμοποιήσει με ανάλογο τρόπο προκειμένου να ικανοποιήσει τις πολιτικές του φιλοδοξίες, υπονομεύοντας την δημοκρατία. Εκεί, παρεμβαίνει η θεσμική αυτοσυγκράτηση. Ουσιαστικά έγκειται στο πολιτικό ήθος του κάθε πολιτικού οργάνου να μην υπερβαίνει τα όρια της εξουσίας του. Στο μέτρο που απουσιάζει η θεσμική αυτοσυγκράτηση, η ενέργεια ενός θεσμού μπορεί να είναι συνταγματική αλλά να πλήττει την ακεραιότητα της δημοκρατίας οδηγώντας μάλιστα σε συνταγματική κρίση. Σε αυτό το σημείο θα εστιάσουμε στην εκτελεστική και νομοθετική εξουσία αναφέροντας παραδείγματα που αποδεικνύουν την σημασία της αμοιβαίας ανοχής.

Στο προεδρικό σύστημα είναι δύσκολο αλλά όχι ακατόρθωτο ένα κόμμα να κυριαρχεί έχοντας ταυτόχρονα την εκτελεστική και νομοθετική εξουσία. Τα νομοθετικά σώματα είτε μπορούν να καταχραστούν την εξουσία τους για να βλάψουν τον Πρόεδρο είτε αντιθέτως να χρησιμοποιήσουν την ολιγωρία⁴⁷. Επίσης, στην αμερικανική πολιτική αν και όχι τόσο συχνά χρησιμοποιείται ως μοχλός πίεσης η κωλυσιεργία γνωστή και ως *filibustering*⁴⁸. Άλλο παράδειγμα μη θεσμικής αυτοσυγκράτησης είναι όταν τα νομοθετικά σώματα ξεκινούν την διαδικασία αποπομπής του Προέδρου χωρίς να έχουν συλλέξει κάποια βάσιμα αδικήματά του. Αυτή η ενέργεια πέρα από τεράστιο πολιτικό κόστος που έχει, πλήττει ανεπανόρθωτα την ακεραιότητα της νομοθετικής εξουσίας. Έτσι ασκείται μόνο όταν είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα επέλθει η καθαίρεση του Προέδρου. Σύμφωνα με τον πολιτικό επιστήμονα Donald Matthews, στο Κογκρέσο υπάρχει ένας άγραφος κανόνας που υποστηρίζει την θεσμική

---

⁴⁷ Εσκεμμένη έλλειψη προσοχής των νομοθετικών σωμάτων σε λανθασμένες ενέργειες του Προέδρου.

⁴⁸ Για να μην χρησιμοποιείται η κωλυσιεργία το 1917 ψηφίστηκε η διάταξη που τερματίζεται η συζήτηση για ένα νομοθέτημα όταν υπάρχει η πλειοψηφία των 3/5 των μελών στην Γερουσία.

αυτοσυγκράτηση, η αβρότητα (courtesy)⁴⁹. Είναι ένας δεοντολογικός κανόνας που δεν επιτρέπει τις προσωπικές επιθέσεις μεταξύ των γερουσιαστών. Αυτή η σιωπηρή, άτυπη συμφωνία διασφαλίζει τον περιορισμό της αντιπαλότητας της νομοθετικής εξουσίας σε πολιτική και όχι σε προσωπική.

Σχετικά με την εκτελεστική εξουσία, η δυνατότητα του Προέδρου να ασκεί Προεδρικά διατάγματα θα μπορούσε να μετατραπεί σε συνταγματική κρίση αν απουσιάζει η θεσμική αυτοσυγκράτηση. Ο George Washington ήταν παράδειγμα θεσμικής αυτοσυγκράτησης αφού άσκησε μόνο 8 φορές το δικαίωμα θέσπισης προεδρικών διαταγμάτων⁵⁰. Ο Πρόεδρος έχει την δυνατότητα απονομής χάριτος ακόμη και στον εαυτό του. Τα κριτήρια άσκησης αυτού του δικαιώματος είναι αμφιλεγόμενα. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για προσωπικούς ή μικροκομματικούς σκοπούς. Γι' αυτό, σύμφωνα με τον Alexander Hamilton, θα πρέπει να ασκείται λελογισμένα. Μερικοί από τους προέδρους που κατά την θητεία τους έδειξαν την ανάλογη θεσμική αυτοσυγκράτηση ήταν οι Truman, Eisenhower και Nixon οι οποίοι συμμορφώθηκαν με τις αποφάσεις του ανώτατου δικαστηρίου, έστω και αν ήταν εκ διαμέτρου αντίθετοι με αυτές⁵¹. Πριν την κατοχύρωση της 22^{ης} Τροπολογίας, το 1947 οι πρόεδροι George Washington, Thomas Jefferson, Andrew Jackson άτυπα καθιέρωσαν το σύστημα δύο θητειών στο αξίωμα του Προέδρου για να αποτρέπουν την ισοβιότητα του αξιώματος⁵².

Εν κατακλείδι, η δημοκρατία ήδη από το 1787, κατάφερε να επιβιώσει παρά τους όποιους κινδύνους συνάντησε. Και αυτό γιατί, το σύστημα θεσμικών αντιβάρων έφερε εις πέρας την αποστολή του. Για την εξασφάλιση της επιβίωσης του, χρειάστηκε να ενεργοποιηθούν και οι άγραφοι κανόνες. Αυτοί ήταν εκείνοι που απέτρεψαν την άνοδο ενός αυταρχικού Προέδρου και ταυτόχρονα μετέτρεψαν τη μία εξουσία σε τροχοπέδη της άλλης απέναντι σε κάθε είδους συνταγματική αυθαιρεσία. Όλα αυτά βέβαια είχαν ένα αντίτιμο. Την υποβάθμιση των Αφροαμερικανών σε πολίτες β' κατηγορίας. Με την καθιέρωση των πολιτικών δικαιωμάτων το 1964 και του δικαιώματος ψήφου το 1968 έγιναν κάποια βήματα περαιτέρω εφαρμογής της δημοκρατίας για όλους, ανεξαρτήτως χρώματος και φύλου.

---

⁴⁹ Matthews, op.cit:98-99

⁵⁰ Peters, Woolley, 2021

⁵¹ Lenitsky, Zibblatt, ο,π:193

⁵² Lenitsky, Zibblatt, ο,π:160

Πάντα υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν καταστάσεις που θα προκαλούν πόλωση και αναταραχές στο δημοκρατικό πολίτευμα. Το μόνο σίγουρο είναι, πως πλέον υπάρχουν τα κατάλληλα δημοκρατικά αντισώματα που είναι έτοιμα να αντιμετωπίσουν οποιοδήποτε ιό προσβάλλει το πολίτευμα. Αυτό που μένει είναι να αποδειχθεί, αν μπορούν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς την οποιαδήποτε θεσμική παρακμή και αν εντέλει είναι ικανά να αποτρέψουν μια ενδεχόμενη «νόμιμη» κατάλυση .

Κεφάλαιο 3 : Η Κριτική των Θεσμικών Αντιβάρων και η Πορεία προς την Διολίσθηση

Σε αυτό το κεφάλαιο θα χρησιμοποιήσουμε ως παραδείγματα μερικά από τα πιο γνωστά γεγονότα της αμερικανικής πολιτικής σκηνής. Σκοπός του κεφαλαίου είναι η βαθύτερη κατανόηση της επιτυχημένης λειτουργίας των checks and balances και η σημασία που έχει για την πορεία του πολιτεύματος η αδυναμία τους να ενεργοποιηθούν. Τέλος, θα εστιάσουμε στο πολιτικό κλίμα που επικράτησε κατά την Προεδρία του Barack Obama.

3.1 Η Επιτυχημένη Πορεία του Συστήματος Θεσμικών Αντιβάρων

Σε όλο το προηγούμενο κεφάλαιο αναλύονται εκτενώς τα θεσμικά κατοχυρωμένα αντίβαρα, τα κενά του συντάγματος και η σημασία των εθιμικών κανόνων. Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα μελετήσουμε εκτενώς τρία παραδείγματα Προέδρων, τα οποία αντανακλούν την επιτυχημένη παρέμβαση των θεσμικών αναχωμάτων σε αντιδημοκρατικές ολισθήσεις.

Ο Franklin Roosevelt διετέλεσε Πρόεδρος της Αμερικής από το 1933 έως το 1945. Πρόκειται για έναν ιδιαίτερα ισχυρό και δημοφιλή πρόεδρο. Η περίοδος εκλογής του ήταν ιδιαίτερα δύσκολη για την Αμερική τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά, καθώς το 1929 είχε ξεσπάσει η Μεγάλη Οικονομική Κρίση (Κράχ) οδηγώντας σε ύφεση. Στο πλαίσιο του «New Deal»⁵³, ο Roosevelt υπέγραφε πολλά προεδρικά διατάγματα τα οποία ήταν αμφιλεγόμενα ως προς την συνταγματικότητά τους με αποτέλεσμα το ανώτατο δικαστήριο να τα μπλοκάρει. Έτσι, εκμεταλλευόμενος το άρθρο III του συντάγματος προσπάθησε να αλλάξει την συντηρητική σύνθεση του ανώτατου δικαστηρίου. Με αυτό τον τρόπο, θα μπορούσε να περνάει την πολιτική του ατζέντα μέσω των προεδρικών του διαταγμάτων που μέχρι στιγμής εμποδίζονταν από την δικαστική εξουσία. Η αρχική πρόταση του Προέδρου ήταν να μην μεταβληθεί ο συνολικός αριθμός των μελών του ανώτατου δικαστηρίου⁵⁴. Όμως, θα είχε την δυνατότητα να διορίσει έναν νέο μέλος εάν κάποιος από τα ήδη υπάρχοντα είχε συμπληρώσει

---

⁵³ Ήταν ένα πακέτο μέτρων που θεσπίστηκε στις 4 Μαρτίου του 1933 από τον Franklin Roosevelt με σκοπό να ανακουφιστούν τα κοινωνικά στρώματα από την μεγάλη οικονομική κρίση γνωστή και ως Κράχ του 1929 αλλά και από την ύφεση που ακολούθησε.

⁵⁴ Ο συνολικός αριθμός να μην ξεπερνά τα δεκαπέντε άτομα.

το εβδομηκοστό έτος της ηλικίας του⁵⁵. Αυτή η πρόταση γέννησε πολλά ερωτήματα σχετικά με την ανεξαρτησία που θα είχε η δικαστική εξουσία, καθώς θα γίνονταν όπλο της εκτελεστικής. Η πολιτικοποίηση της δικαστικής εξουσίας αποφεύχθηκε μέσα από τις αντιδράσεις της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας. Αναφορικά με την νομοθετική, πολλοί γερουσιαστές, τόσο Ρεπουμπλικάνοι όσο και Δημοκρατικοί, αρνητές αλλά και υποστηρικτές του New Deal, αντέδρασαν σε αυτή την πρόταση θεωρώντας ότι με αυτόν τον τρόπο ελλοχεύει ο κίνδυνος της αλλοίωσης των νομοθετικών και γενικότερα των πολιτικών θεσμών της χώρας⁵⁶. Για να εμποδίσει την εφαρμογή αυτής της προτάσεως το ανώτατο δικαστήριο άλλαξε την στάση του. Συγκεκριμένα, άρχισε να αποφασίζει υπέρ των νομοθετημάτων σχετικά με την αντιμετώπιση της οικονομικής ύφεσης. Με αυτόν τον τρόπο, κατάφερε να διευκολύνει το έργο της νομοθετικής εξουσίας εφόσον πλέον δεν υπήρχε αυτή η διαμάχη μεταξύ Προέδρου και ανώτατων δικαστών και ταυτόχρονα να εμποδίσει την πολιτικοποίηση της δικαστικής εξουσίας. Εντέλει τον Ιούλιο του 1937 το Κογκρέσο μπλόκαρε την πρόταση του Roosevelt.

Άλλο ένα παράδειγμα προβληματικών ενεργειών του Προέδρου που αντιμετώπιστηκαν επιτυχώς, ήταν εκείνο του Nixon. Ο Richard Nixon διετέλεσε Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών από το 1968-1974. Στο 2.1 υποκεφάλαιο, στο πλαίσιο ανάλυσης της πρότασης μομφής, αναφέρεται ως παράδειγμα το σκάνδαλο Watergate⁵⁷ το οποίο, έμελλε να είναι και αυτό που θα τερματίσει την πολιτική καριέρα του Προέδρου. Πιο αναλυτικά, στο πλαίσιο του ψυχρού πολέμου ο Πρόεδρος υποστήριζε ότι ακόμη και στους θεσμούς υπήρχαν άτομα που τάσσονταν υπέρ του κομμουνισμού και άρα αποτελούσαν εχθροί του συντάγματος. Με αυτό το πρόσχημα προχώρησε σε παράνομες υποκλοπές συνομιλιών κάποιων ακτιβιστών, δημοσιογράφων και στελεχών του αντίπαλου κόμματος⁵⁸. Ταυτόχρονα το 1970, το επιτελείο του ίδρυσε την Υπηρεσία Ελέγχου Εισοδημάτων με σκοπό να προχωρήσει σε ελέγχους του φόρου εισοδήματος των πολιτικών του αντιπάλων, με διακρίσεις. Τα παραπάνω γεγονότα σε συνδυασμό με την διάρρηξη των γραφείων του Δημοκρατικού κόμματος στις 17 Ιουνίου του 1972 δείχνουν την έλλειψη σεβασμού και την καταχρηστική συμπεριφορά της εκτελεστικής εξουσίας απέναντι στους υπόλοιπους θεσμούς. Το σύστημα των θεσμικών αντιβάρων

---

⁵⁵ Posner, op.cit:171

⁵⁶ Levitsky, Ziblatt, ο.π:196

⁵⁷ Ονομάστηκε έτσι από το συγκρότημα γραφείων Watergate που στεγάζονταν η έδρα της Εθνικής επιτροπής Δημοκρατικών(DNC) στην Washington.

⁵⁸ Olson, 2003:12

ενεργοποιήθηκε για ακόμη μια φορά, και πιο συγκεκριμένα η Γερουσία. Το 1973 όρισε μια επιτροπή που συμμετείχαν Δημοκρατικοί και Ρεπουμπλικάνοι που με την σειρά της διόρισε έναν ειδικό ανακριτή, τον Archibald Cox. Μεταξύ άλλων παραπτωμάτων του Προέδρου, η επιτροπή ανακάλυψε ορισμένες παράνομες μαγνητοταινίες ζητώντας από τον Πρόεδρο να τις παραδώσει⁵⁹. Ενώ αρχικά ήταν αρνούμενος να υπακούσει σε αυτό το αίτημα, αναγκάστηκε, μετά από απόφαση του ανώτατου δικαστηρίου. Ούτως ώστε να μην στιγματιστεί παραπάνω πολιτικά με μια πρόταση μομφής, ο Νίxon παραιτήθηκε στις 8 Αυγούστου του 1974.

Τέλος, περίπου 30 χρόνια μετά το σκάνδαλο Watergate επαναλήφθηκε η διαδικασία αποπομπής του Προέδρου. Το αξίωμα του Προέδρου κατέχονταν από τον Bill Clinton, από το 1992 μέχρι το 2000. Αυτή την φορά τα νομοθετικά σώματα ήταν εκείνα που προσπάθησαν να ανατρέψουν την εκτελεστική εξουσία. Ειδικότερα, τα νομοθετικά σώματα εκμεταλλεύτηκαν την αρμοδιότητα τους σχετικά με την έγκριση του προϋπολογισμού. Έτσι, στο σώμα της Γερουσίας, το Ρεπουμπλικανικό κόμμα όντας αντιπολίτευση χρησιμοποίησε ευρέως την κωλυσιεργία⁶⁰, παρότι είθισται η χρήση της να γίνεται είτε με σύνεση είτε να αποφεύγεται. Εξαιτίας αυτού, το 1995 και το 1996, προκλήθηκε το λεγόμενο government shutdown⁶¹. 2 χρόνια μετά έγινε η απόπειρα της αποπομπής του Προέδρου με αφορμή το σκάνδαλο Whitewater⁶². Το Ρεπουμπλικανικό κόμμα για να εξασφαλίσει την επιτυχή έκβαση της διαδικασίας προχώρησε σε προσωπική επίθεση κατά του Προέδρου, χρησιμοποιώντας στοιχεία από την προσωπική του ζωή. Τελικά, η πρόταση μομφής δεν έγινε δεκτή.

Αυτά τα παραδείγματα επιβεβαιώνουν για ακόμη μια φορά ότι τα θεσμικά αντίβαρα αποτελούν τον στυλοβάτη των δημοκρατικών αξιών.

3.2 Η Αδυναμία των Θεσμών

Η δημοκρατία είναι ένα πολίτευμα εύθραυστο. Τα θεσμικά αντίβαρα δημιουργήθηκαν για να προσφέρουν στο πολίτευμα μια επιπλέον προστασία απέναντι σε κάθε είδους εκτροπή.

---

⁵⁹ Olson, op.cit:102

⁶⁰ Wines, 1993

⁶¹ Αναστολή λειτουργίας ομοσπονδιακών υπηρεσιών με εξαίρεση τα ταχυδρομεία, τις ένοπλες δυνάμεις, την μετεωρολογική υπηρεσία, φυλακές, ιατρικές υπηρεσίες που σχετίζονται με την κεντρική κυβέρνηση και τον έλεγχο της εναέριας κυκλοφορίας. Αυτή η αναστολή έγινε για πέντε ημέρες το 1995 και για είκοσι μία το 1996.

⁶² Αφορούσε το Whitewater Development Corporation που στόχευε στην δημιουργία ακινήτων αναψυχής στο Arkansas.

Ο σκοπός τους σε γενικές γραμμές επιτεύχθηκε. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν υπήρχαν και στιγμές που τα θεσμικά και μη θεσμικά κατοχυρωμένα αντίβαρα απέτυχαν. Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα αναλύσουμε τρία τέτοια παραδείγματα.

Ακολουθώντας την χρονολογική πορεία, ένα τέτοιο παράδειγμα αδυναμίας αντίδρασης των θεσμών εντοπίζεται το 2000. Τότε Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν ο George W. Bush. Είχε αναλάβει το αξίωμα σε μια περίοδο που ήταν ιδιαίτερα έντονη η πολιτική πόλωση μεταξύ Ρεπουμπλικανικού και Δημοκρατικού κόμματος⁶³. Από την μία πλευρά το Δημοκρατικό Κόμμα προχώρησε σε σκληρή αντιπολίτευση δημιουργώντας εμπόδια στα νομοθετήματα του Προέδρου και στον διορισμό δικαστών με την χρήση της κωλυσιεργίας⁶⁴. Αντιθέτως, οι Ρεπουμπλικάνοι μετέτρεψαν τα νομοθετικά σώματα σε όπλο της εκτελεστικής εξουσίας από την στιγμή που δεν αντιδρούσαν ούτε στις αυταρχικές ενέργειες του Προέδρου σχετικές με τον πόλεμο στο Ιράκ⁶⁵. Τα νομοθετικά σώματα διασπάστηκαν σε δύο μέρη ευτελίζοντας την αποστολή τους, που δεν ήταν άλλη από την επιτήρηση της σωστής λειτουργίας των θεσμών.

Εν Προεδρία Bush, υπάρχει ένα ακόμη στοιχείο που δείχνει την διολίσθηση των θεσμών καθιστώντας το σύστημα αντιβάρων ανίκανο να αντιδράσει. Ήταν η επαναχάραξη των εκλογικών περιφερειών στο Texas. Το σύνταγμα προβλέπει ότι τα νομοθετικά σώματα κάθε πολιτείας μπορούν να επαναχαράξουν τις περιφέρειες για να μην υπάρχει αριθμητική ανομοιογένεια στον αριθμό ψηφοφόρων. Εκμεταλλευόμενοι αυτό, το Ρεπουμπλικανικό κόμμα πρότεινε μια τέτοια αναδιάταξη, ώστε στις περιφέρειες που συγκεντρώνουν την πλειοψηφία οι Δημοκρατικοί να προστεθούν μερίδες του πληθυσμού που ανήκουν παραδοσιακά στους Δημοκρατικούς και επιπλέον κάποιοι Ρεπουμπλικάνοι ψηφοφόροι ώστε να μετριαστεί η αυτοδυναμία του αντιπάλου⁶⁶. Η αντίδραση του δημοκρατικού κόμματος ήταν να απέχει από την διαδικασία επικύρωσης αυτής της πρότασης και στα δύο νομοθετικά σώματα. Τελικά, αυτή η πρόταση εγκρίθηκε. Πρόκειται για ένα παράδειγμα παραβίασης της θεσμικής αυτοσυγκράτησης που παρότι δεν παραβιάστηκε το γράμμα του νόμου, το

---

⁶³ Mann, Ornstein, 2006:164-167

⁶⁴ Έγινε η χρήση της περίπου 139 φορές.

⁶⁵ Το πιο δημοφιλές ήταν το « Κολαστήριο του Αμπού Γκράϊμπ ». Πρόκειται για φυλακές στην Βαγδάτη όπου το 2003 οι Αμερικανοί στρατιώτες φυλάκιζαν, βασάνιζαν σωματικά και ψυχολογικά Ιρακινούς κρατούμενους. Έγινε γνωστό στο ευρύ κοινό μετά από φωτογραφίες που διέρρησαν στον τύπο. Οι φυλακές αυτές έκλεισαν το 2014.

⁶⁶ Bickerstaff, 2007:84-108

νομοθετικό σώμα λειτούργησε με μονοκομματικά κριτήρια παραβιάζοντας την αποστολή του.

Το τρίτο παράδειγμα εντοπίζεται το 2016, όπου ήταν η τελευταία χρονιά της θητείας του Barack Obama. Μετά τον πρόωρο θάνατο του ανώτατου δικαστή Antonin Scalia, ο Πρόεδρος πρότεινε ως νέο μέλος τον Merrick Garland. Όμως, η ισχύς του Προέδρου είχε εξασθενήσει όντας lame duck⁶⁷. Ταυτόχρονα το Ρεπουμπλικανικό κόμμα ασκούσε πιέσεις ώστε να αποφευχθεί ο διορισμός το νέου μέλους από τον Obama⁶⁸. Για πρώτη φορά η Γερουσία, αποτελούμενη στο μεγαλύτερο ποσοστό της από Ρεπουμπλικάνους, αρνήθηκε την πρόταση του Προέδρου. Όταν ανέλαβε την εκτελεστική εξουσία ο Donald Trump, η πρόταση του επικυρώθηκε διορίζοντας τον Neil Gorsuch⁶⁹. Αυτό αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα δράσης ενός μέρους την νομοθετικής εξουσίας με μονοκομματικά κριτήρια.

Όλα τα παραπάνω δείχνουν μια πορεία διολίσθησης της δημοκρατίας, σταδιακή και πολύ επικίνδυνη. Ήταν προάγγελοι που κατέστησαν γόνιμο το έδαφος για την εκλογή ενός Προέδρου με ακραίες απόψεις, χωρίς καμία εμπειρία στην άσκηση πολιτικής. Πριν το 2016 θα φάνταζε αδιανόητο να συμβεί σε μια χώρα που για αιώνες αποτελούσε κοιτίδα συνταγματικού σεβασμού και αυτοσυγκράτησης. Πλέον 4 χρόνια μετά αποτελεί αντικείμενο μελέτης του πώς μια σύγχρονη δημοκρατία μπορεί να καταλυθεί μέσω της νομιμότητας.

3.3 Η Πορεία προς την Διολίσθηση

Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα εστιάσουμε στην προεδρική θητεία του Barack Obama. Και αυτό γιατί ήταν μια πρωτόγνωρη περίοδος πολιτικής παρακμής. Ενώ υπήρχε η πεποίθηση ότι θα αναβιώσουν ξανά στο πολιτικό σκηνικό οι αξίες του αμοιβαίου σεβασμού και αυτοσυγκράτησης εντέλει ήταν μια περίοδος που οι συνταγματικές ρυθμίσεις παραβιάζονταν σε μια συχνότητα άνευ προηγουμένου. Σαφώς και σε μία δημοκρατία-όσο υγιής και να είναι -προκαλούνται πολώσεις. Το πρόβλημα εδώ δεν ήταν ότι γεννήθηκε από

---

⁶⁷ Ορολογία που χρησιμοποιείται στην πολιτική επιστήμη. Περιγράφει ένα πρόσωπο που δε μπορεί να αναλάβει ξανά το αξίωμα που κατέχει και ο διάδοχος του έχει ήδη εκλεγεί και πρόκειται να αναλάβει σύντομα τα καθήκοντα του

⁶⁸ Pengelly, Jacobs, Roberts, Yuhas, 2016

⁶⁹ Ο διορισμός του συντηρητικού Gorsuch θεωρείται από τις μεγαλύτερες πολιτικές νίκες του Trump μιας και η σύνθεση του δικαστηρίου ως επί των πλείστων θα αποτελούνταν από συντηρητικούς (πέντε συντηρητικοί δικαστές έναντι τεσσάρων προοδευτικών).

μια λαϊκίστικη ρητορική κατά του Προέδρου που εκφράστηκε από μια μερίδα του πληθυσμού. Αντιθέτως, υιοθετήθηκε και από στελέχη της αντιπολίτευσης. Πλέον δεν υπήρχε κλίμα συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού, όπως προϋποθέτει η δημοκρατία. Από το 2008, σημειώνεται μια συστηματική προσπάθεια επίθεσης προς την εκτελεστική εξουσία μέσω μίας *whatever it takes* φιλοσοφίας.

Αναλυτικότερα, μόλις αναδείχθηκε Πρόεδρος ο Obama δημιουργήθηκαν λαϊκίστικα κινήματα όπως το Tea Party⁷⁰ (Taxed Enough Already) και το birther movement⁷¹. Ήταν κυρίως εκφραστές των συντηρητικών στρωμάτων της Αμερικής. Αυτά τα κινήματα αμφισβητούσαν όχι μόνο την αυθεντικότητα του Προέδρου αλλά και το συνταγματικό δικαίωμα του εκλέγεσθαι καθώς εξαπέλυαν κατηγορίες ότι ο τόπος γέννησης του δεν ήταν η Αμερική. Όσον αφορά το τελευταίο, επρόκειτο για μια λαϊκίστικη ρητορική που μετέτρεπε τον Πρόεδρο ταυτόχρονα σε «ελίτ των δύο ακτών» και στον «Άλλο Αφροαμερικανό» που όμως δεν ανήκε στην Αμερική όπως την οραματίστηκαν οι πατέρες της⁷². Εκείνη την περίοδο σημειώθηκαν επιθέσεις από τα μέσα ενημέρωσης-και όχι μόνο-χαρακτηρίζοντας τον ως «μαρξιστή», «Αντι-Αμερικανό», «τρομοκράτη»⁷³. Οι επιθέσεις αυτές μεταφέρθηκαν ακόμη και σε Ρεπουμπλικάνους γερουσιαστές οι οποίοι διέθεταν μια συμβιβαστική διάθεση προς το αντίπαλο κόμμα. Ένα άλλο όπλο πόλωσης ήταν βιβλία με προπαγανδιστικό περιεχόμενο με πιο γνωστά εκείνα της Ann Coulter⁷⁴. Ήταν ξεκάθαρο πως άρχισε να πλάθεται μια κουλτούρα σπύλωσης του αξιώματος της εκτελεστικής εξουσίας. Αυτή η κουλτούρα μεταφέρθηκε και στον πυρήνα της νομοθετικής εξουσίας. Οι Ρεπουμπλικάνοι εξαπέλυσαν σκληρή αντιπολίτευση καθυστερώντας την επικύρωση προεδρικών νομοθετημάτων και διαταγμάτων⁷⁵. Επίσης η αντιπαράθεση ήταν τόσο οξεία που το 2015 ανοικτά πλέον πολλά μέλη της αμφισβητούσαν την αξιοπιστία της κεντρικής κυβέρνησης.

Ως ανταπάντηση σε αυτό το κλίμα, η εκτελεστική εξουσία και συγκεκριμένα ο Obama θέσπιζε προεδρικά διατάγματα για να εξασφαλίσει την επικύρωση ενεργειών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η συμφωνία μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ιράν για τα

---

⁷⁰ Η ονομασία του προέρχεται από το 1773 όταν άποικοι της Βοστώνης διαμαρτυρόμενοι έριξαν στο λιμάνι της πόλης φορτία τσαγιού που έπρεπε να φορολογηθούν σύμφωνα με το Townshend Act.

⁷¹ Ένας από τους πιο δημοφιλής υποστηρικτές του ήταν ο απερχόμενος πρόεδρος Trump.

⁷² Muller, 2017:47

⁷³ Parlett, 2014

⁷⁴ Μερικοί τίτλοι βιβλίων της είναι : *Treason: Liberal Treachery from the Cold War to the War on Terrorism*(2003), *Adios, America* (2015), *Slander: Liberal Lies About the American Right* (2002).

⁷⁵ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:241

πυρηνικά όπλα. Σύμφωνα με το σύνταγμα, η επικύρωση μιας συμφωνίας δεν απαιτεί την έγκριση των νομοθετικών σωμάτων. Έτσι, προκειμένου να εξασφαλίσει την ανεμπόδιση από την Γερουσία επικύρωση της παραπάνω ενέργειας μετέτρεψε το κείμενο σε συμφωνία⁷⁶. Αυτό με την σειρά του προκάλεσε την αντίδραση της Γερουσίας με αποτέλεσμα κάποια μέλη της από το Ρεπουμπλικανικό κόμμα να στείλουν επιστολή σε Ιρανούς ηγέτες τονίζοντας την ακαταλληλότητα του Προέδρου. Αυτή ήταν μια ξεκάθαρη παραβίαση των ορίων της νομοθετικής εξουσίας απέναντι στην εκτελεστική η οποία, δια νόμου έχει ως ευθύνη την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Άλλο παράδειγμα καταστολής των θεσμικών αναχωμάτων ήταν η απειλή χρεοκοπίας της χώρας στη περίπτωση μη συμμόρφωσης του Προέδρου με την άποψη του ρεπουμπλικανικά ελεγχόμενου νομοθετικού σώματος⁷⁷.

Βλέπουμε ότι η οξεία πόλωση μεταξύ των δύο παρατάξεων άρχισε να γίνεται μέρος της αμερικανικής πολιτικής κουλτούρας. Πλέον όμως αφορούσε φυλετικά, εθνοτικά ζητήματα κάνοντας την δημοκρατία να ασφυκτιεί. Από το Tea Party και τα βιβλία της Coulter μέχρι σε επιφανείς γερουσιαστές κυριαρχεί, όπως το έθεσε ο ιστορικός Richard Hofstadter, «το άγχος για κοινωνική θέση»⁷⁸. Αυτό το αίσθημα της απειλής και της επικείμενης εξαφάνισης του έθνους όπως ήταν γνωστό, υποκίνησαν μια «Make America Great Again»⁷⁹ ρητορική η οποία προκάλεσε μια σταδιακή διάβρωση των θεσμών. Όλες αυτές οι ιδέες που γέννησε η Γαλλική επανάσταση σιγά σιγά εγκαταλείφθηκαν παράγοντας μια Αμερική γεμάτη μισαλλοδοξία, σωβινισμό, μίσος απέναντι στην παιδεία που μόνο ένας Πρόεδρος σαν τον Trump μπορεί να την εκπροσωπήσει. Μέλλει να φανεί αν και κατά πόσο τα θεσμικά αντίβαρα μπορούν να δώσουν μια τελευταία μάχη κάνοντας την Αμερική παράδειγμα προς μίμηση είτε παράδειγμα δημοκρατικής αποσύνθεσης.

---

⁷⁶ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:243

⁷⁷ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:244-245

⁷⁸ Posner, op.cit.:235

⁷⁹ Προεκλογικό σύνθημα που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Ronald Reagan και εν συνεχεία από τον Donald Trump

Κεφάλαιο 4 : Η Έκπτωση Δημοκρατίας κατά την Προεδρία του Donald Trump

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εστιάσουμε στον τέως Πρόεδρο Donald Trump. Θα αναλύσουμε τους λόγους που οδήγησαν στην εκλογή του καθώς και τον ρόλο του τόσο κατά την προεκλογική εκστρατεία του 2016 όσο και κατά την διάρκεια της θητείας του πάντα υπό το πρίσμα των θεσμικών αντιβάρων.

4.1 Η Πορεία προς την Εκλογή

Η πολιτική γενιά του σήμερα μαστίζεται από την ανασφάλεια και τον φόβο για το αύριο. Πρόκειται για μια γενιά της ύφεσης που χαρακτηρίζεται από την αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας, την κυριαρχηση του διαδικτύου, την αβεβαιότητα στον χώρο εργασίας και τη κρίση του «ανήκειν». Αυτό κάνει εύφορο το έδαφος για τη επικράτηση της δημαγωγίας ακόμη και σε αξιώματα που κανένας στο παρελθόν δε θα μπορούσε να αναλογιστεί απειλώντας έτσι τα προστατευτικά δημοκρατικά κιγκλιδώματα. Όταν επικρατούν τέτοιες συνθήκες συνήθως εμφανίζεται κάποιος αναίσχυντος, που δεν έχει πολιτική εμπειρία αλλά διαθέτει πλούτο, δημοφιλία είτε και τα δύο ώστε να μπορεί να ξεπεράσει όλα τα οικονομικά εμπόδια που θα βρεθούν σε μια υποψηφιότητα. Αυτός στην προκειμένη περίπτωση ήταν ο Donald Trump.

Στην αμερικανική πολιτική σκηνή κυριαρχεί η παράδοση του δικομματισμού. Η προεδρία Obama άφησε μεταξύ άλλων ως παρακαταθήκη την ακραία πόλωση ανάμεσα στις δύο παρατάξεις. Αυτό το στοιχείο σε συνδυασμό με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της χώρας είχε ως αποτέλεσμα την στήθος με στήθος εκλογική αναμέτρηση του 2016. Μόλις ένα χρόνο πριν τις εκλογές κανείς δε περίμενε όχι μόνο ότι ο Donald Trump θα γίνει ο 45^{ος} Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά και ότι θα καταφέρει να διεκδικήσει το χρίσμα. Χαρακτηριστικά, πολλοί στατιστικοί όπως ο Nate Silver θεωρούσαν πως είναι εξαιρετικά απίθανο να λάβει ακόμη και αυτό⁸⁰. Και να όμως που ο Donald Trump κατάφερε να το ανατρέψει. Επομένως, δημιουργείται ένα ερώτημα: «Πως φτάσαμε σε αυτό το αποτέλεσμα;»

Έχει αναφερθεί και παραπάνω η σημασία των κομματικών μηχανισμών ως φίλτρα σε κάθε πιθανή επικινδυνότητα που μπορεί να αποτελεί ένας αυταρχικός ηγέτης. Για να λάβει ένας

---

⁸⁰ Silver, 2015

υποψήφιος το χρίσμα θα πρέπει να περάσει επιτυχώς τρεις διαδικασίες. Τις «αφανείς» προκριματικές, τις προκριματικές και την τελική εκλογική επικράτηση⁸¹. Σε αυτές τις διαδικασίες σημαντικό ρόλο παίζει η υποστήριξη που θα έχει ο κάθε υποψήφιος από τα διακεκριμένα στελέχη του κόμματος. Επειδή τουλάχιστον στην αρχή -γιατί όπως θα δούμε στην συνέχεια αυτό ανατράπηκε- ο Trump δεν είχε εξασφαλίσει αυτή την υποστήριξη, όλοι πίστευαν ότι πρόκειται για ένα ακόμη πρόσωπο που θα μπει στο χρονοντούλαπο της ιστορίας. Συγκεκριμένα, στις «αφανείς» προκριματικές δεν έλαβε καμία υποστήριξη. Όμως, η κατάσταση άλλαξε στις προκριματικές όπου κέρδισε στις πολιτείες του New Hampshire και της South Carolina συγκεντρώνοντας 46 εκλέκτορες⁸². Επομένως, κατάφερε να εξαφανίσει έναν θεσμό χρόνων. «Με ποιον τρόπο το έκανε αυτό;», θα σκεφτεί κανείς.

Σύμφωνα με τον Eric A. Posner (2020), υπάρχουν πολλές θεωρίες που απαντάνε σε αυτό. Αυτές επικεντρώνονται στο ότι είτε υπήρχε μερίδα των ψηφοφόρων που ένιωθε οικονομικά παραγκωνισμένη πιστεύοντας ότι η ευθύνη για εκείνη την οικονομική εξαθλίωση ανήκε και στις δύο παρατάξεις είτε γιατί κυριάρχησε το λεγόμενο «άγχος για την κοινωνική θέση». Αυτή η θεωρία που φαίνεται να επικρατεί περισσότερο από όλες τις άλλες είναι ότι η νίκη του Trump οφείλεται στην δημαγωγία⁸³. Σε αυτό, συνέβαλαν ο ρόλος που είχε ως δημαγωγός αλλά και οι ευνοϊκές συνθήκες -για την εδραίωση δημαγωγίας- που επικρατούσαν στην χώρα. Όσον αφορά τις συνθήκες, οι νωπές μνήμες του πολέμου στο Ιράκ και οι συνέπειες της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 λειτούργησαν ευνοϊκά για την είσοδο ενός μη πολιτικού παράγοντα σαν τον Trump.

Αναφορικά με τον ρόλο που έπαιξε ως δημαγωγός, σημαντική ήταν η μεγάλη αναγνωρισιμότητα που κατείχε λόγω των επιχειρηματικών του δραστηριοτήτων. Κατά δεύτερον-και ίσως ο πιο σημαντικός παράγοντας από την πλευρά του- ήταν η πρόσβαση που είχε στα μέσα ενημέρωσης. Παλιότερα, κυριαρχούσε η τηλεόραση ως μέσο πληροφόρησης. Με αυτό τον τρόπο εξασφαλιζονταν η αμεσότητα του ηγέτη με τον λαό και το μήνυμά του έφτανε μέχρι και τον τελευταίο πολίτη. Βέβαια, θα έπρεπε να προβάλλεται από τα δημοφιλή κανάλια, τα οποία κατά παράδοση ήταν φίλα προσκείμενα σε εκείνους που λάμβαναν προνομιακή μεταχείριση από το κομματικό κατεστημένο. Αυτό σήμερα έχει αλλάξει. Πλέον, ως μέσο πληροφόρησης κυριαρχούν τα λεγόμενα social media στα οποία ο καθένας,

---

⁸¹ Zibblatt, Levitsky, ο.π.:90

⁸² Bycoffe, 2017

⁸³ Posner, op.cit.:236

ευνοούμενος ή μη, μπορεί να εκφραστεί. Υπάρχει έντονη διαντίδραση (interaction) και άρα ανατροπή παραδοσιακών κανόνων αφού πλέον όλοι μπορούν να σχολιάζουν την επικαιρότητα αποτελώντας φορέα επιρροής. Πάνω σε αυτό βασίζεται κάθε δημαγωγός προκειμένου να αποκτήσει δύναμη. Έτσι έπραξε και ο Donald Trump. Έκανε κατά κόρων χρήση του twitter, όπου μέσω των ακραίων δηλώσεων του για το μεταναστευτικό ζήτημα και τον σεβασμό του για τα αυταρχικά καθεστώτα, προκάλούσε δημοσιότητα⁸⁴. Συνεπώς, κατάφερε να περνάει το οποιοδήποτε μήνυμα του σε ένα κοινό των δέκα εκατομμυρίων. Υιοθετώντας μια «bad publicity is still a publicity» φιλοσοφία κατάφερε να γίνει αντικείμενο συζήτησης ακόμη και σε μέσα που τάσσονταν ανοικτά κατά του, όπως το CBS και CNN. Χαρακτηριστική ήταν επίσης και η διασπορά ψευδών ειδήσεων γνωστών και ως fake news, στην οποία πρόβη κατά την διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η ψευδής είδηση ότι η πιτσαρία που γευμάτιζαν στελέχη της Hilary Clinton ήταν βιτρίνα παιδοφιλίας⁸⁵, ευτελίζοντας την άγραφη αρχή της αμοιβαίας ανοχής που θα έπρεπε να διακατέχει κάθε πολιτικό φορέα.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει και ένας ακόμη λόγος που κατάφερε να διεκδικήσει το χρίσμα. Αποτελεί ένα θεσμικό αντίβαρο το οποίο δε λειτούργησε, με αποτέλεσμα η δημοκρατία να νοσεί από το φαινόμενο Trump. Αυτό ήταν το ίδιο το Ρεπουμπλικανικό κόμμα. Πολλές φορές στην πολιτική, προκειμένου να αποφευχθεί η πιθανότητα εκλογής ενός αυταρχικού Προέδρου το ίδιο το κόμμα αποφασίζει να θυσιάσει την ενότητα του και να υποστηρίξει τον αντίπαλο υποψήφιο. Το έχουμε δει να συμβαίνει στην Γηραιά Ήπειρο, το 2016 ⁸⁶και το 2017⁸⁷ στην Αυστρία και Γαλλία αντίστοιχα. Υπήρχαν κάποια στελέχη που προτίμησαν αυτή την οδό που είτε δεν είχαν αξίωμα είτε είχαν αποφασίσει να λήξουν την πολιτική τους καριέρα⁸⁸. Τα διακεκριμένα στελέχη του κόμματος εντέλει στήριξαν αυτή την υποψηφιότητα. Κανείς δε μπορεί να γνωρίζει με βεβαιότητα τι θα μπορούσε να συμβεί αν το Ρεπουμπλικανικό κόμμα συνέχιζε να αποτελεί κομματικό φίλτρο. Το μόνο σίγουρο είναι πως διατηρώντας την παράδοση του δικομματισμού και σε συνδυασμό με την πολιτικοοικονομική κατάσταση της χώρας η νίκη κρίθηκε στο νήμα.

---

⁸⁴ Posner, op.cit:238

⁸⁵ O'Rourke, 2020

⁸⁶ Στην Αυστρία το Συντηρητικό κόμμα ψήφισε τον αντίπαλο τους και υποψήφιο του Πράσινου κόμματος ώστε να ανακόψουν την πορεία του ακροδεξιού τους αντιπάλου.

⁸⁷ Στην Γαλλία το 2017 ο υποψήφιος του Συντηρητικού κόμματος υποστήριξε τον αντίπαλο του από την κεντροαριστερή παράταξη.

⁸⁸ Levitsky, Ziblatt, ο.π:105-106

Σε όλο αυτό το υποκεφάλαιο, μεταξύ άλλων, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην αριστοτεχνική χρήση δημαγωγίας όπου προέβη ο Donald Trump. Και αυτό γιατί αποτελεί ένα αόρατο, φαινομενικά ασύνδετο με τα θεσμικά αντίβαρα αλλά άκρως επικίνδυνο στοιχείο που οδηγεί στην διάβρωση των θεσμικών αναχωμάτων αργά και σταδιακά. Είδαμε πως η δημαγωγία μπορεί να ανατρέψει τα προγνωστικά, μπορεί να επικαλεστεί τις πιο μαύρες δυνάμεις του ανθρώπινου πνεύματος όπου λανθασμένα-όπως φαίνεται- θεωρούσαμε ότι ηττήθηκαν από τον διαφωτισμό, να θριαμβεύσει και εντέλει να ευτελίσει τους δημοκρατικούς θεσμούς. Έτσι, η «Make America Great Again» ρητορική, η διαστρέβλωση, ο κίτρινος τύπος, ο θυμός, η δημαγωγία ήταν ο μεγάλος νικητής ενώ η ευγένεια, ο σεβασμός στον αντίπαλο και στο κύρος του αξιώματος ο χαμένος του πολιτικού παιχνιδιού.

4.2 Το Φαινόμενο Trump

Η δημαγωγία αποτελεί μια μορφή δημοκρατικής αποτυχίας. Συνήθως, οι δημαγωγοί αναζητούν και επιδιώκουν να καταλάβουν την πολιτική δύναμη προκαλώντας διαιρέσεις. Το ίδιο ίσχυσε και στην περίπτωση του Donald Trump. Κέρδισε τις εκλογές μετατρέποντας τον εαυτό του σε μέσο εκπλήρωσης των επιθυμιών των χαμένων της παγκοσμιοποίησης, σε μέσο αναβίωσης της «ένδοξης» παρελθοντικής Αμερικής η οποία είχε αμαυρωθεί από τις πολιτισμικές ελίτ. Εκμεταλλευόμενος την πολιτικοοικονομική κατάσταση της χώρας παρουσιάστηκε ως σωτήρας απαλλαγμένος από κάθε τίτλο του κομματικού κατεστημένου. Έπραξε ότι και κάθε αριστοτεχνικός δημαγωγός. Στράφηκε σε επιθέσεις κατά αντιπάλων, θεσμών και ελίτ. Προκάλεσε διχοτόμηση, κινητοποίησε πράξεις βίας και περιφρόνησε την αλήθεια. Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε τις ενέργειες του Donald Trump και τον ρόλο του ως δημαγωγό πριν αναλάβει το αξίωμα του Προέδρου.

Ήδη από την προεκλογική περίοδο του 2016 υπήρξαν δείγματα ότι ο κίνδυνος για τους δημοκρατικούς θεσμούς ελλοχεύει. Ο Donald Trump μέσω των συνεντεύξεων του, των σχολίων του στο Twitter αλλά και μέσω των προεκλογικών του ομιλιών έδειχνε ότι σίγουρα δεν θα αποτελούσε έναν ενωτικό Πρόεδρο. Η ρητορική του περιλαμβάνει στοιχεία εθνικισμού, ρατσισμού και της Ευαγγελικής εκκλησίας. Η παράδοση του εθνικισμού είναι βαθιά ριζωμένη στην αμερικανική κουλτούρα. Ακόμα και προοδευτικοί πρόεδροι την χρησιμοποίησαν για να οικοδομήσουν ένα ισχυρό κράτος δικαίου μιας και είναι ένα στοιχείο που ενώνει το έθνος απέναντι στον κίνδυνο της πολυπολιτισμικότητας. Σήμερα όμως, η

άλλοτε παλαιά τάξη πραγμάτων έχει αλλάξει. Οι λευκοί, απαίδευτοι, ψηφοφόροι του Trump με τις οικονομικές, οικογενειακές δυσκολίες και την τοξικοεξάρτηση αποτελούν την μειοψηφία έναντι των μορφωμένων μη λευκών ελίτ. Εκμεταλλευόμενος αυτό, προσπάθησε να προκαλέσει την απαιτούμενη πόλωση μεταξύ του έθνους επικαλούμενος τα πιο βίαια αισθήματα του ανθρώπου. Η Αμερική πάντα ήταν μια χώρα διαιρεμένη. Και αυτό σε μεγάλο βαθμό έχει να κάνει με το ζήτημα της μετανάστευσης. Όντας γνωστός για τις οξείες αντι-ισλαμιστικές και αντι-μεταναστευτικές του απόψεις, χρησιμοποίησε το ζήτημα της παράνομης μετανάστευσης ως πυρήνα της προεκλογικής του εκστρατείας. Με αυτό τον τρόπο, προσέλκυσε όχι μόνο εθνικιστές αλλά και άτομα που αναγνώριζαν την Αμερική ως ένα μεταναστευτικό έθνος εκλογικεύοντας όμως την άποψή τους δια νόμου. Έπλασε το δημαγωγικό του εγκώμιο κατηγορώντας τους Ισπανόφωνους, τους Ισλαμιστές και τους Αφροαμερικανούς ότι είναι εγκληματίες, τρομοκράτες και ακριβοπληρωμένοι αθλητές. Μάλιστα προσπάθησε να μεταφέρει αυτόν τον διχασμό και στο Κογκρέσο λέγοντας σε 4 μέλη του Δημοκρατικού κόμματος: “ Go back and help fix the totally broken and crime infested places from which they came”⁸⁹.

Όσον αφορά τις επιθέσεις του, ο Trump στόχευε οποιονδήποτε εξέφραζε αντίθετη άποψη από εκείνον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δημοσιογράφος του Fox News, Megyn Kelly όταν δέχθηκε επίθεση επειδή εκδήλωσε δημόσια την διαφωνία της σχετικά με κάποια υποτιμητικά σχόλια του τέως Προέδρου για τις γυναίκες⁹⁰. Αντίστοιχο παράδειγμα είναι ο Μουσουλμάνος πατέρας ενός Αμερικανού στρατιώτη που δέχθηκε τα πυρά εξαιτίας της αντιθετικής του στάσης απέναντι στο αντι-Μουσουλμανικό παραλήρημα του Trump⁹¹. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αντιμετώπιση του απέναντι στα μέσα ενημέρωσης λέγοντας: “The fake news media ... is not my enemy, it is the enemy of the American people!”⁹². Δεν έλλειψε να εκτοξεύσει απειλές ακόμη και σε ιδιοκτήτες των μη φιλικών προς εκείνον μέσων ενημέρωσης. Ο Trump συχνά απειλούσε τις Washington Post και New York Times ότι σε περίπτωση εκλογής του θα θεσπίσει την δυνατότητα αγωγής κατά κειμένων που κατά την γνώμη του ήταν συκοφαντικά⁹³. Ακόμη, πρόσβαλε τους δημοκρατικούς θεσμούς αμφισβητώντας το συμβούλιο των εκλεκτόρων και εν συνεχεία κατηγορώντας τους θεσμούς

---

⁸⁹ Posner, op.cit:241

⁹⁰ Posner, op.cit:239

⁹¹ Posner, op.cit:239

⁹² Posner, op.cit:245

⁹³ Trump,2017

για εκλογική νοθεία σε περίπτωση που δεν εκλεχθεί⁹⁴. Αυτό το κατάφερε μέσω διαφόρων δηλώσεων του στο twitter αλλά και στον ιστότοπο της προεκλογικής του εκστρατείας. Ενδεικτικά σχόλια του ήταν τα εξής: «Ασφαλώς και γίνεται εκτεταμένη νοθεία πριν από τις εκλογές και την ημέρα των εκλογών»⁹⁵, « Βοηθήστε με να εμποδίσω τη νοθεία που ετοιμάζει η αδίστακτη Hillary»⁹⁶. Ουσιαστικά με αυτόν το τρόπο ευτελίζει τους κανόνες της εκλογικής διαδικασίας και άρα την ίδια την δημοκρατία. Μάλιστα πρόκειται για ένα από τα τέσσερα κριτήρια που δείχνουν την αυταρχική του τάση, όπως διατυπώθηκαν από τον Juan Linz. Είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο ότι κανένας Πρόεδρος δεν είχε προσβάλλει μέχρι πρότινος την εγκυρότητα της εκλογικής διαδικασίας. Είναι μια επικίνδυνη τακτική που μπορεί να οδηγήσει στην αμφισβήτηση της δημοκρατίας από τους ίδιους τους πολίτες, ειδικά όταν το πρόσωπο που επιδίδεται σε αυτή έχει μεγάλο ρεύμα. Έτσι, ο Trump κατάφερε να προκαλέσει την αμφισβήτηση στην εκλογική διαδικασία σε παραπάνω από τους μισούς ψηφοφόρους του Ρεπουμπλικανικού κόμματος⁹⁷.

Μένοντας ακόμη στο πλαίσιο των επιθέσεων, επικαλούμενος τους πολιτικούς του αντιπάλους συχνά χρησιμοποιούσε ψευδώνυμα ώστε να μειώσει την προσωπική και πολιτική τους υπόσταση. Αποκαλούσε τον Biden “Crazy Joe”, τον Bush “Low Energy Jeb”, την Hillary Clinton “Crooked Hillary”, τον Barack Obama “Cheatin’ Obama” κ.ο.κ⁹⁸. Ένα άλλο γνώρισμα που αποδεικνύει την αυταρχική του τάση ήταν η μη αποδοχή των πολιτικών του αντιπάλων. Υποστήριζε ότι ο Barack Obama γεννήθηκε στην Κένυα και άρα η Προεδρία του ήταν κατά κάποιον τρόπο παράνομη σύμφωνα με το σύνταγμα⁹⁹. Ακόμη, σε προεκλογικές του ομιλίες ενέκρινε συνθήματα των οπαδών του όπως το “Lock her up” αναφερόμενοι στην Hillary Clinton, ποινικοποιώντας συνεπώς τις πολιτικές του διαφορές¹⁰⁰.

Ακόμη ένα κριτήριο αυταρχικών τάσεων ήταν ότι επιδοκίμαζε πράξεις βίας. Πολλές φορές πλήρωνε την εγγύηση για την αποφυλάκιση ψηφοφόρων του εξαιτίας της επίθεσης που έκαναν σε άτομα που διαδήλωναν κατά του τέως Προέδρου. Αρκετές επίσης ήταν και οι φορές που ενθάρρυνε ο ίδιος τους ψηφοφόρους του σε διαδηλώσεις του να κάνουν χρήση βίας. Ενδεικτική δήλωση του είναι η εξής: «Αν δείτε κάποιον να ετοιμάζεται να ρίξει μια

---

⁹⁴ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:95-96

⁹⁵ Bicker, 2016

⁹⁶ Darren, 2016

⁹⁷ Sherman, Shepard, 2016

⁹⁸ Posner, op.cit.:239

⁹⁹ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:237

¹⁰⁰ Posner, op.cit.:245

ντομάτα, μαυρίστε τον στο ξύλο. Σας υπόσχομαι να πληρώσω εγώ το πρόστιμο. Σας το υπόσχομαι»¹⁰¹.

Τέλος, ο Donald Trump τόσο κατά την διάρκεια του προεκλογικού του αγώνα όσο και κατά την προεδρία του επιδόθηκε σε ψεύδη παραβιάζοντας τον πολιτικό κώδικα. Σύμφωνα με την Washington Post έχουν καταμετρηθεί 22.000 ψεύδη από το 2016¹⁰². Αυτή η τακτική έχει ακολουθηθεί κατά καιρούς και από άλλους Προέδρους όπως ο Nixon και ο Johnson. Το στοιχείο που διαφοροποιεί τον Trump από όλους τους άλλους είναι η σκοπιμότητα. Τόσο ο Nixon όσο και ο Johnson εξυπηρετούσαν προσωπικές φιλοδοξίες. Τα ψεύδη του Trump εμπεριέχουν στοιχεία παθολογίας και μυθομανίας με μοναδικό σκοπό τον εξευτελισμό των αντιπάλων¹⁰³. Σύμφωνα με το Politifact¹⁰⁴ το 69% των προεκλογικών του δηλώσεων ήταν αναληθείς ή ανακριβείς¹⁰⁵. Ορισμένα τέτοια ψεύδη ήταν τα εξής: «The immigration visa lottery “randomly hands out green cards without any regard for skill, merit, or the safety of American people”, “that the FBI was spying on [Trump’s]campaign”», σύμφωνα με τον James Clapper¹⁰⁶.

Μέσα από τα ψέματα, την δημαγωγία και τις απανταχού, ανούσιες επιθέσεις του εκάστοτε πολιτικού, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία και η πίστη στο εκλογικό αποτέλεσμα κλονίζεται. Ουσιαστικά, μιλάμε για διάβρωση του δημοκρατικού πολιτεύματος βαθμιαία και επικίνδυνα. Ο Donald Trump πριν ακόμη γίνει Πρόεδρος είχε δώσει όλα εκείνα τα ανησυχητικά σημάδια που θα έπρεπε να ενεργοποιήσουν τα θεσμικά αντίβαρα για να διασωθεί η δημοκρατία. Αυτό δεν έγινε. Το αποτέλεσμα; Να καταφέρει και μάλιστα με νόμιμο τρόπο να υποσκάψει την αμερικανική δημοκρατία αφήνοντας μια και μοναδική παρακαταθήκη.

4.3 Τραμπισμός

Όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, ο Trump ήδη από την προεκλογική του εκστρατεία έδειξε το τι πολιτικό ήθος διαθέτει. Σύμφωνα με τον Juan Linz στο έργο του

---

¹⁰¹ Lopez, 2016.

¹⁰² Kelly, Kessler, Rizzo, 2020

¹⁰³ Posner, op.cit: 243

¹⁰⁴ Αμερικανικό, μη κερδοσκοπικό project που λειτουργεί υπό την εποπτεία του Poynter Institute στην Florida.

¹⁰⁵ PolitiFact. Βλ. <http://www.politifact.com/personalities/donald-trump/>.

¹⁰⁶ Posner, op.cit: 244

“*The Breakdown of Democratic Regimes*” (1978), υπάρχουν τέσσερα σημάδια που μπορούν να εντοπίσουν τις αυταρχικές τάσεις ενός Προέδρου¹⁰⁷. Ο Trump είναι ο μόνος που πληροί και τα τέσσερα. Παρόλα τα δείγματα, στις 8 Νοεμβρίου του 2016 κατάφερε να γίνει ο 45^{ος} Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Σε αυτό το κεφάλαιο θα εστιάσουμε στον ρόλο του ως εκλεγμένου πλέον Προέδρου.

Ο Trump ήταν ο μόνος Πρόεδρος που καταπάτησε τόσους πολλούς κανόνες, άγραφους στο σύνολό τους, σημαντικούς ή μη για την επιβίωση της δημοκρατίας. Στο παρελθόν υπήρχαν περιπτώσεις προέδρων που καταπάτησαν εθιμικούς κανόνες το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να επέλθει η εξέλιξη των θεσμών. Το πρόβλημα στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι ο Donald Trump εκδηλώνει μια ευχέρεια στην παραβίαση. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η ροπή του στον νεποτισμό τοποθετώντας την κόρη του και τον γαμπρό του ως συμβούλους στο προσωπικό του γραφείο¹⁰⁸. Παρότι δεν παραβιάζει το σύνταγμα τυπικά, συνήθως αποφεύγονται τοποθετήσεις συγγενών. Άλλο ένα παράδειγμα, που ωστόσο δεν θεωρείται συνταγματική παραβίαση λόγω της ευελιξίας της νομοθεσίας, έχει να κάνει με τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του εκάστοτε Προέδρου. Ο Trump είναι ιδιαίτερα γνωστός για την τεράστια οικονομική δύναμη που κατέχει μέσω των επιχειρήσεων του. Έτσι, αντί να αποποιηθεί την ιδιότητα του ως επιχειρηματίας, όπως είθισται ώστε να μην υπάρχει η πιθανότητα σύνδεσης των δραστηριοτήτων του με το αξίωμα, παραχώρησε θεωρητικά τις εταιρίες του στους γιούς του, σημειώνοντας τετραψήφια καταγγελίες για σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ 2016 και 2017¹⁰⁹. Ακόμη μια κατάφορη παραβίαση των δημοκρατικών κανόνων, ήταν η αμφισβήτηση της εγκυρότητας της εκλογικής διαδικασίας. Σε αυτό το πλαίσιο και σε συνδυασμό με την φήμη που διέδιδε ότι ήταν ο νικητής των ψήφων και όχι μόνο των εκλεκτόρων, δημιούργησε την Συμβουλευτική Επιτροπή για Θέματα Εκλογικής Δεοντολογίας¹¹⁰. Ο σκοπός της επιτροπής είναι η επιβολή περιορισμών στο δικαίωμα του εκλέγειν. Πρόκειται για μια ξεκάθαρη αντι-δημοκρατική πράξη αφού αποτελεί μια προσπάθεια των Ρεπουμπλικάνων να περιορίσουν την δύναμη των Δημοκρατικών η οποία, κατά κύριο λόγο πηγάζει από τις μειονότητες. Παρότι δεν έχει προβεί σε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα η ύπαρξη της και μόνο απειλεί την δημοκρατία.

---

¹⁰⁷ Linz, 1978:31-38

¹⁰⁸ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:289

¹⁰⁹ Geewax, Overby, 2017

¹¹⁰ Levitsky, Ziblatt, ο.π.:270-271

Ο Donald Trump δεν περιορίστηκε μόνο στην παραβίαση εθιμικών κανόνων. Ήδη από την αρχή της θητείας του κλήθηκε να αντιμετωπίσει ένα ασφυκτικό για εκείνον περιβάλλον λόγω των αρνητικών κριτικών που λάμβανε και της φημολογίας για την εμπλοκή της Ρωσίας στις προεδρικές εκλογές του 2016. Το ερώτημα είναι: «Ποια στάση διατήρησε?». Ξεκίνησε να εξαπολύει επιθέσεις στους φρουρούς του πολιτεύματος. Πιο συγκεκριμένα, για να αντιμετωπίσει τις παραπάνω φημολογίες προσπάθησε να αναλάβει την αυτονομία των υπηρεσιών πληροφοριών όπως του FBI, CIA και NSA¹¹¹. Όταν δε μπόρεσε να το καταφέρει προσπάθησε να απολύσει τον διευθυντή του FBI, James Comey. Άλλη μια προσπάθεια κατάπνιξης της παραπάνω φημολογίας ήταν όταν ζήτησε την παραίτηση του υπουργού Δικαιοσύνης Jeff Sessions εξαιτίας της αυτοεξαίρεσης του από την έρευνα καθώς και η προσπάθεια εύρεσης ενοχοποιητικών στοιχείων του ειδικού ανακριτή Robert Muller¹¹². Επίσης, ήδη από το πρώτο διάστημα της θητείας του, προσπάθησε να κινητοποιήσει το FBI να ερευνησει στελέχη του αντίπαλου κόμματος. Αναφορικά με τις ανεξάρτητες αρχές, το γραφείο δεοντολογίας(OGE) δέχτηκε και εκείνο επίθεση με αποτέλεσμα να παραιτηθεί ο επικεφαλής του¹¹³. Άλλο δείγμα καταπάτησης της θεσμικής αυτοσυγκράτησης, ήταν οι επιθέσεις του κατά της δικαστικής εξουσίας. Τόσο τον Φεβρουάριο όσο και τον Αύγουστο του 2017 προχώρησε σε απειλές περί κατάργησης ενός δευτεροβάθμιου δικαστηρίου¹¹⁴ που εμπόδιζε την εφαρμογή των προεδρικών του διαταγμάτων, αλλά και σε απονομή χάριτος¹¹⁵ που έδωσε στον Joe Arpaio¹¹⁶. Εδώ, ο Πρόεδρος τήρησε το γράμμα του νόμου παραβιάζοντας όμως ξεκάθαρα το πνεύμα του καθώς κινήθηκε με πολιτικό όφελος. Ο κίνδυνος για ανατροπή της δικαστικής εξουσίας ήταν πιο πραγματικός από ποτέ. Μένοντας ακόμη σε αυτό το πεδίο, ο Trump μόλις 12 ημέρες πριν τις εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου έσπευσε να διορίσει την συντηρητική δικαστή Amy Coney Barrett μετά τον θάνατο της Ruth Bader Ginsburg¹¹⁷. Αφενός η πράξη αυτή είναι άκρως οξύμωρη, αν σκεφτεί κανείς τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν με τον διορισμό του Garland κατά την προεδρία του Barack Obama. Αφετέρου παραβιάζεται η ελευθερία δράσης της δικαστικής εξουσίας καθώς η εκτελεστική είναι εκείνη που προσπαθεί

---

¹¹¹ Levitsky, Ziblatt,ο.π:262

¹¹² Schmidt,Haberman,Apuzzo,2017

¹¹³ Lizza,2017

¹¹⁴ Jenkins,2017

¹¹⁵ Park,2017

¹¹⁶ Αμερικανός πρώην σερίφης και πολιτικός του Ρεπουμπλικανικού κόμματος. Είχε κριθεί ένοχος ότι αντιμετώπιζε ενόχους με βάση το racial profiling (ρατσιστικά χαρακτηριστικά).

¹¹⁷ Biskupic,2020

να ευνοηθεί πολιτικά μέσω της συντηρητικής σύνθεσης του δικαστηρίου που δημιούργησε. Άλλη μια επίθεση του απέναντι στους θεσμούς σημειώθηκε τον Οκτώβριο του 2018 όταν κατηγόρησε το συμβούλιο της Αμερικανικής Κεντρικής Τράπεζας (FRB) για την πτώση των τιμών των μετοχών¹¹⁸. Κατά την διάρκεια της εκλογικής του αναμέτρησης με τον Joe Biden, το 2020, προκειμένου να διεξαχθεί έρευνα για τον αντίπαλο του ασκούσε ως μοχλό πίεσης την δέσμευση της πολεμικής βοήθειας¹¹⁹ από την Ουκρανία¹²⁰.

Ο Trump αποφάσισε να τραυματίσει περαιτέρω τον δημοκρατικό ιστό με επιθέσεις απευθυνόμενος στα μέσα ενημέρωσης. Παρότι δεν έχουν σημειωθεί συλλήψεις δημοσιογράφων, όπως βλέπουμε να συμβαίνει σε άλλες χώρες, και παρότι δεν εφάρμοσε τον νόμο περί συκοφαντίας συνέχιζε να απειλεί τα μέσα που τάσσονταν κατά του. Στην ουσία, παραβίαζε την ελευθερία λόγου και την ελευθερία του τύπου, θεμελιώδη δικαιώματα σε μια δημοκρατία. Οι απειλές του εμπειρείχαν την ανάμιξη ομοσπονδιακών υπηρεσιών ακόμα και την εμπόδιση συγχώνευσης μεταξύ εταιριών που ασχολούνται με την ενημέρωση. Τον Οκτώβριο του 2017 έφτασε στο σημείο να απειλήσει ορισμένα μέσα με αφαίρεση της άδειας τους¹²¹.

Τέλος, θα αναφερθούμε στα πιο πρόσφατα γεγονότα που αποδεικνύουν την κατάφορη αυταρχικότητα του Προέδρου. Ήταν γνωστό ήδη από την προεκλογική περίοδο η επιδοκμασία του στην βία. Όπως έλεγε χαρακτηριστικά: «Φτάνει πια με την πολιτική ορθότητα!»¹²². Κανένας όμως δε περίμενε αυτό που ακολούθησε. Αποκορύφωμα αυτής της επιδοκμασίας ήταν η επίθεση στο Καπιτώλιο στις 6 Ιανουαρίου του 2020. Αρνούμενος το εκλογικό αποτέλεσμα του Νοεμβρίου του 2020 φαίνεται ότι, μέσω διάφορων ομιλιών του γνωστοποιώντας ότι δεν πρόκειται να δεχτεί την εκλογική επικράτηση του Biden, υποκίνησε μια οργανωμένη επίθεση από τους οπαδούς του στο Καπιτώλιο¹²³. Η δημοκρατία πάντα αντιμετωπίζει το κοινοβούλιο με δέος. Και πάντα οφείλει να το προστατεύει. Προφανώς και η Αμερική δε το προστάτευσε όπως θα έπρεπε. Ο στόχος εδώ δεν είναι να εστιάσουμε στην ανικανότητα του αμερικανικού κράτους να αντιδράσει αλλά στο γιατί η εκτελεστική εξουσία υποδαύλισε έτσι την ελευθερία που δωρίζει η δημοκρατία. Η ημέρα της επίθεσης δεν ήταν

---

¹¹⁸ Posner, op.cit:246

¹¹⁹ Κατηγορούσε τον αντίπαλο του ότι έχοντας το αξίωμα του Αντιπροέδρου, ευνόησε μια Ουκρανική εταιρεία ενέργειας επικεφαλής της οποίας ήταν ο γιός του.

¹²⁰ Posner, op.cit:245

¹²¹ Levitsky, Ziblatt, ο.π:269

¹²² Lopez, 2016.

¹²³ Leatherby, Ray, Singhvi, Triebert, Watkins, Willis, 2021

τυχαία. Τότε τα νομοθετικά σώματα επιβεβαίωναν την νίκη του Joe Biden και της Kamala Harris. Στην ουσία πρόκειται για μια αποτυχημένη προσπάθεια ανατροπής της εξουσίας και αμφισβήτησης της δημοκρατίας .

Αυτά τα τέσσερα χρόνια προεδρίας, η πόλωση του αμερικανικού λαού γιγαντώθηκε. Είδαμε να αναβιώνουν ρατσιστικές και φυλετικές ιδεολογίες θυμίζοντας εποχές του 20^{ου} αιώνα σε ένα περιβάλλον με κυρίαρχο-μεταξύ άλλων-μια υγειονομική κρίση. Και αυτό σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με τον διχασμό που προκάλεσε ο ίδιος ο Πρόεδρος μέσω της ρατσιστικής, αντι-μεταναστευτικής ρητορικής και της όξυνσης ανισοτήτων. Αυτή την φορά δεν υπήρχε η Roza Parks για να σηματοδοτήσει την αρχή των πολιτικών δικαιωμάτων και της φυλετικής ισότητας. Αυτή την φορά υπήρχε ο George Floyd . Εξαιτίας της δολοφονίας του από την αστυνομία στο πλαίσιο της προσπάθειας υπεροχής της λευκής φυλής, της «καθαής» Αμερικής γεννήθηκε, ή μάλλον αναζωπυρώθηκε το κίνημα του Black Lives Matter. Από το τοίχος του Μεξικού, την αποτυχημένη διαχείριση της πανδημίας, την έξοδο της χώρας από διεθνείς συμβάσεις¹²⁴ μέχρι τον George Floyd, τον Stephon Clark και όλα εκείνα τα θύματα που δε μπορούσαν να αναπνεύσουν από την εκτεταμένη αστυνομική βία που ενδυνάμωσε ο τυφώνας Trump, το αμερικανικό προπύργιο δημοκρατίας βρίσκεται εν έτη 2021 πιο διχασμένο και τραυματισμένο από ποτέ.

---

¹²⁴ Αποχώρηση της Αμερικής από την Συμφωνία του Παρισιού(για την κλιματική αλλαγή) στην 1 Ιουνίου του 2017.

Κεφάλαιο 5 : Απολογισμός

Αυτό το κεφάλαιο αποτελεί τον επίλογο της παραπάνω ποιοτικής μελέτης. Θα συνοψίσουμε κάποιες ενέργειες του Donald Trump που σημειώθηκαν από την αρχή ως το τέλος της Προεδρίας του και κάποιες ανησυχίες σχετικά με το τι μέλλει γενέσθαι για την αμερικανική δημοκρατία.

Όπως έχει αναλυθεί εκτενώς στα προηγούμενα κεφάλαια, το αμερικανικό σύνταγμα βρίθεται από θεσμικά αναχώματα. Οι σκοποί που εξυπηρετούν είναι πολλοί και απαραίτητοι για την δημοκρατία. Τα θεσμικά αντίβαρα λειτουργούν σαν αντισώματα θα μπορούσε να πει κανείς. Υπάρχουν σε έναν οργανισμό και είναι έτοιμα να επιτεθούν και να εξολοθρεύσουν τον οποιονδήποτε ίο. Συνήθως το καταφέρνουν. Υπάρχουν βέβαια και ιοί που δε μπορούν να αντιμετωπιστούν σε πρώτη φάση. Και αυτό συμβαίνει γιατί κανένα σύνταγμα και πολιτική κουλτούρα δε μπορεί να εγγυηθεί το απυρόβλητο των θεσμών όταν έρχεται αντιμέτωπο με την ανθρώπινη φιλοδοξία και την δίψα για περαιτέρω εξουσία. Έτσι έγινε και με τον Donald Trump.

Ήταν ένας αντίπαλος που στην αρχή υποτιμήθηκε από το ίδιο του το κόμμα. Αυτό του έδωσε χρόνο να μεταχειριστεί τον λαό χρησιμοποιώντας ένα μείγμα λαϊκισμού και δημαγωγίας άκρως απειλητικό για την διατήρηση της δημοκρατίας. Είναι σημαντικό να τονιστεί ξανά η μεγάλη σημασία που δίνει η συγκεκριμένη μελέτη στην δημαγωγία καθώς πρόκειται για ένα ανεξάρτητο φαινομενικά αλλά άκρως επικίνδυνο στοιχείο για τα θεσμικά αναχώματα. Προς καλύτερη κατανόηση-μιας και οι δύο έννοιες αναφέρονται και σε άλλα κεφάλαια-είναι σημαντικό να τονιστεί η διαφορετικότητα μεταξύ αυτών των δύο. Σύμφωνα με τον Cas Mudde¹²⁵, ο λαϊκισμός είναι η «αντιφιλελεύθερη δημοκρατική απάντηση στον αντιδημοκρατικό φιλελευθερισμό»¹²⁶. Η δημαγωγία στηρίζεται στην δημιουργία εχθρών, στην χειραγώγηση της μάζας μέσω του θυμού και του ψέματος. Το πρόβλημα στην περίπτωση του Trump δεν ήταν ο λαϊκισμός που χρησιμοποίησε καθώς έχουμε δει πως η απλούστευση, η απενοχοποίηση της απλής, λαϊκής εικόνας και η συναισθηματική επίκληση του λαϊκισμού μπορεί να οδηγήσει και σε προεδρίες όπως εκείνη του Barack Obama. Το

---

¹²⁵ Ολλανδός πολιτικός επιστήμονας που εξειδικεύεται στον πολιτικό εξτρεμισμό και τον λαϊκισμό.

¹²⁶ Muller, ο.π:22

πραγματικό πρόβλημα ήταν η ένταση και κυρίως ο σκοπός του τέως Προέδρου μέσω της υιοθέτησης λαϊκίστικης συμπεριφοράς.

Ο Donald Trump ξεχώρισε για την ροπή του προς τα ψεύδη διασπείροντας συνεχώς αναληθείς ειδήσεις όπως το σκάνδαλο «pizzagate» αλλά και για την ευκολία του να σπιλώνει μέσω αυτών τους πολιτικούς του αντιπάλους και οποιοδήποτε θεσμό βρεθεί απέναντι του. Εκμεταλλεύτηκε την εργασιακή και οικονομική αβεβαιότητα, την κοινωνική κρίση, την ανασφάλεια που προκαλεί η ταχεία τεχνολογική ανάπτυξη. Επέλεξε την πολιτική αποκλεισμού αναγνωρίζοντας μόνο τους υποστηρικτές του ως τον «αληθινό λαό». Διαίρεσε ένα ήδη διαιρεμένο έθνος. Εδώ κάποιος θα αναρωτηθεί: « Πως γίνεται να διαιρεθεί κάτι που είναι ήδη διαιρεμένο;» Η απάντηση είναι ότι μπορεί να συμβεί κάτι τέτοιο-πολιτικά τουλάχιστον-όταν αυτός που προκαλεί την διαίρεση παρουσιάζει τον εαυτό του ως Μεσσία απέναντι σε ανθρώπους απογοητευμένους, που νιώθουν ότι έχουν χάσει την πολιτισμική τους καθαρότητα και την οικονομική τους υπεροχή. Έτσι ο Trump προσπάθησε να μετατρέψει το κράτος σε ένα αέναο πεδίο μάχης μεταξύ του λαού και της «ελίτ». Προς εκπλήρωση τούτου του σκοπού χρησιμοποίησε την δύναμη του διαδικτύου και των social media. Στράφηκε κατά της μόρφωσης, κατά της αλήθειας, κατά της ελευθερίας λόγου, κατά της ελευθερίας του τύπου, κατά του σεβασμού στον αντίπαλο και κατά της αυτονομίας των θεσμών. Αποτάχθηκε τον νόμιμο ανταγωνισμό μιλώντας για εκλογική νοθεία σε περίπτωση μη εκλογής του. Διέσπειρε το ρατσιστικό μίσος του δίνοντας φρούδες υποσχέσεις ότι η Αμερική του-όπως εκείνος την είχε οραματιστεί-θα γίνει σπουδαία ξανά μέσω της όξυνσης φυλετικών ανισοτήτων, μέσω του παραγκωνισμού των Αφροαμερικανών, των Ισπανόφωνων και οποιουδήποτε δεν ανήκε στην «καθαρή» λευκή φυλή. Δεν έδειξε κανέναν σεβασμό στο κράτος δικαίου και στο σύστημα θεσμικών αντιβάρων. Προσπάθησε να ελέγξει την δικαστική εξουσία. Απειλήσε την δικαιοσύνη με κατάργηση δικαστηρίων. Λίγες μέρες πριν την εκλογική του αναμέτρηση με τον Biden φρόντισε να διαμορφώσει έτσι την σύνθεση του δικαστηρίου ώστε να συνεχιστεί η ρατσιστική και άκρως συντηρητική πολιτική του κληρονομία. Απένειμε χάρη σε συγγενείς και υποστηρικτές, επιτέθηκε κατά μέτωπο στις ανεξάρτητες από την κυβέρνηση αρχές αλλά και στην ενσάρκωση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας που αποτελεί το κοινοβούλιο.

Τα θεσμικά και μη αντίβαρα, αν και εμφανώς τραυματισμένα, στις περισσότερες περιπτώσεις κατά την διάρκεια της Προεδρίας του, λειτούργησαν. Εάν εξαιρέσουμε τον διορισμό της δικαστή Barrett, που αποτέλεσε την μεγαλύτερη πολιτική του νίκη, οι

ανεξάρτητες αρχές και οι υπηρεσίες πληροφοριών διατήρησαν την αυτονομία τους. Τα δευτεροβάθμια δικαστήρια συνέχισαν να λειτουργούν. Το twitter, μια πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιήθηκε όσο κάθε άλλη από τον τέως Πρόεδρο, ανέστειλε οριστικά τον λογαριασμό του θεωρώντας ότι το περιεχόμενο των δημοσιεύσεων του είναι ικανό να προκαλέσει περαιτέρω όξυνση βίας. Η αντίδραση στην ρατσιστική παρακαταθήκη του ήταν η αναζωπύρωση του κινήματος Black Lives Matter. Μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 6^{ης} Ιανουαρίου, το Κογκρέσο επικύρωσε την νίκη του Biden. Ακόμη και στελέχη του Ρεπουμπλικανικού κόμματος αποδοκίμασαν την επίθεση αποδοκιμάζοντας εμμέσως και τον δημιουργό αυτής. Μετά από 4 χρόνια άνευ όρων εκμηδενισμού και παραβίασης των δημοκρατικών θεσμών και αντιβάρων, το μεγαλύτερο μέρος του εκλογικού σώματος κατάφερε να εκδιώξει πολιτικά τον τυφώνα Trump.

Βέβαια η επόμενη μέρα για την Αμερική προβλέπεται δύσκολη. Και αυτό είναι πιθανό να επηρεάσει και άλλες χώρες. Οι θεσμοί πάντα δοκιμάζονται γιατί καμία δημοκρατία δεν είναι τέλεια. Σήμερα όμως, ίσως περνούν την μεγαλύτερη δοκιμασία τους. Η πανδημία των 600.000 νεκρών, η ασέβεια προς τους θεσμούς, η αντιδημοκρατική, ρατσιστική, γεμάτη μίσος και ανασφάλεια παρακαταθήκη που αφήνει ο Trump δυσκολεύουν την σταθεροποίηση. Η δημοκρατία μπορεί να επιβιώσει. Όπως έκανε, κάνει και θα συνεχίζει να κάνει. Η διαδικασία ανάκαμψης είναι σταδιακή και δύσκολη. Δεν εξαρτάται βέβαια μόνο από τους θεσμούς. Η στάση των 2 κομμάτων θα αποτελέσει σημαντικό κριτήριο. Μα πάνω από όλα η επιβίωση μιας δημοκρατίας εξαρτάται από τους ίδιους τους πολίτες. Όπως έλεγε και ο Abraham Lincoln: « Η δημοκρατία είναι η κυβέρνηση του λαού από τον λαό, για τον λαό». Επομένως εκείνος είναι που θα καθορίσει αν η Αμερική σε τούτες τις δύσκολες συνθήκες που διανύει θα αποτελέσει ένα παράδειγμα προς μίμηση είτε ένα παράδειγμα δημοκρατικής σήψης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

- Ackerman, B. (2013). *The Decline and Fall of the American Republic*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bickerstaff, S. (2007). *Lines in the Sand: Congressional Redistricting in Texas and the Downfall of Tom Delay*. Austin: University of Texas Press.
- Fried, R. (1990). *Nightmare in Red: The McCarthy Era in Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hamilton, A. (1787, October 27). *Federalist No 1*.
- Harrison, B. (1897). *This Country of Ours*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Humphrey, A.P. (1889, September). *The Impeachment of Samuel Chase*. The Virginia Law Register 5.
- Kousser, J.M. (1974). *Shaping of southern Politics: Suffrage Restriction and the Establishment of the One-Party South*. New Haven: Yale University Press.
- Linz, J.J. (1978). *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Mann, T.E & Ornstein, N.J. (2006). *The Broken Branch: How Congress is Failing America and How to Get it Back on Track*. New York: Oxford University Press.
- Matthews, D.R. (1960). *U.S Senators and Their World*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Milkis, S. & Nelson, M. (2019). *The American Presidency: Origins and Development*. Los Angeles: SAGE/CQ Page.
- Olson, K.W. (2003). *Watergate: The Presidential Scandal That Shook America*. Kansas: University Press of Kansas.
- Parlett, M.A. (2014). *Demonizing a President: The "Foreignization" of Barack Obama*. Santa Barbara, CA: Praeger.
- Posner, E.A. (2020). *The Demagogue's Playbook*. New York: All Points Books.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

- Zibblatt, D & Levitsky , S. (2018). *Πως πεθαίνουν οι δημοκρατίες* (Α. Παππάς, Μετάφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Hague, R & Harrop, M . (2011). *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση* (2^η εκδ). (Γ. Χρηστίδης, Μετάφρ.). Αθήνα: Κριτική.
- Muller, J. W. (2017). *Τι είναι ο λαϊκισμός ;* (2^η έκδοση). (Δ. Αντωνίου, Μετάφρ. Αθήνα: Πόλις.
- Παπατόλιας, Α. (2017, 3 Ιουλίου). *Συνταγματική αναθεώρηση και εξισορρόπηση του συστήματος διακυβέρνησης*. Επιθεώρηση δημοσίου και διοικητικού δικαίου.
- Τζώνος, Θ. (2010). *Οι ανεξάρτητες διοικητικές αρχές*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσακουράκης, Σ. (2019). *Δικαιοσύνη Η Ουσία της Πολιτικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

- Apuzzo, M. & Haberman, M. & Schmidt, M. (2017). «*Trump’s Laywers, Seeking Leverage, Investigate Mueller’s Investigators*». Ανακτημένο στις 20-07-2017 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.nytimes.com/2017/07/20/us/politics/donald-trump-robert-mueller-russia-investigation.html> .
- Biskupic, J. (2020). «*Amy Coney Barrett Joins the Supreme Court in Unprecedented Times*». Ανακτημένο στις 27-10-2020 από τον δικτυακό τόπο:
<https://edition.cnn.com/2020/10/27/politics/amy-coney-barrett-joins-supreme-court-unprecedented/index.html> .
- Bycoffe, A. (2017). «*The Endorsement Primary*». Ανακτημένο στις 7-06-2017 από τον δικτυακό τόπο:
<https://projects.fivethirtyeight.com/2016-endorsement-primary/> .
- Cooper, H. & Shear, M.D. (2017). «*Trump Bars Refugees and Citizens of 7 Muslim Countries*». Ανακτημένο στις 27-01-2017 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.nytimes.com/2017/01/27/us/politics/trump-syrian-refugees.html> .
- Darren, S. (2016). «*A guide to Donald Trump’s “Rigged” Election*». Ανακτημένο στις 25-10-2016 από τον δικτυακό τόπο:

<https://www.politico.com/story/2016/10/donald-trump-rigged-election-guide-230302> .

- Geewax,M. & Overby,P. (2017). «*As Trump Inquiries Flood Ethics Office, Director Looks to House for Action*». Ανακτημένο στις 17-04-2017 από τον δικτυακό τόπο: <https://www.npr.org/2017/04/17/524354874/as-trump-inquiries-flood-ethics-office-director-looks-to-house-for-action?t=1622967290708> .
- <https://www.politifact.com/personalities/donald-trump/> .
- <http://twitter.com/realdonaldtrump/status/847455180912181249> .
- Jacobs,B & Pengelly,M & Roberts,D & Yuhas,A. (2016). «*Supreme Court Justice Antonin Scalia Dies: Legal and Political Worlds React*». Ανακτημένο στις 14-02-2016 από τον δικτυακό τόπο: <https://www.theguardian.com/law/2016/feb/13/supreme-court-justice-antonin-scalia-dead-at-79> .
- Jenkins,A. (2017). «*President Trump Is “absolutely” Considering Breaking up the Ninth Circuit Court*». Ανακτημένο στις 26-04-2017 από τον δικτυακό τόπο: <https://time.com/4756872/donald-trump-ninth-circuit-court/> .
- Kelly,M. & Kessler,G. & Rizzo,S. (2020). «*President Trump Has Made More Than 20,000 False or Misleading Claims*». Ανακτημένο στις 13-07-2020 από τον δικτυακό τόπο: <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/07/13/president-trump-has-made-more-than-20000-false-or-misleading-claims/> .
- Leatherby, L. & Ray, A. & Singhvi, A. & Triebert, C. & Watkins, D. & Willis, H. (2021). «*How a Presidential Rally Turned Into a Capitol Rampage*». Ανακτημένο στις 12-01-2021 από τον δικτυακό τόπο: <https://www.nytimes.com/interactive/2021/01/12/us/capitol-mob-timeline.html> .
- Lizza, R. (2017). «*How Trump Broke the Office of Government Ethics*». Ανακτημένο στις 14-07-2017 από τον δικτυακό τόπο: <https://www.newyorker.com/news/ryan-lizza/how-trump-broke-the-office-of-government-ethics> .

- Lopez, G. (2016). «*Don't Believe Donald Trump Has Incited Violence at Rallies? Watch this Video*». Ανακτημένο στις 12-03-2016 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.vox.com/2016/3/12/11211846/donald-trump-violence-rallies> .
- O'Rourke, C. (2020). «*Four Years Later There's No Evidence to Support Pizzagate Theory*». Ανακτημένο στις 7-10-2020 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.politifact.com/factchecks/2020/oct/07/facebook-posts/four-years-later-theres-still-no-evidence-support-/> .
- Park, M. (2017). «*Trump Hints at Potential Pardon for ex-Sheriff Joe Arpaio*». Ανακτημένο στις 23-08-2017 από τον δικτυακό τόπο:
<https://edition.cnn.com/2017/08/22/politics/joe-arpaio-sheriff/index.html> .
- Peters, G. & Wooley, J.T. (2021). «*Executive Orders*». Ανακτημένο στις 29-05-2021 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/executive-orders> .
- Sherman, J. & Shepard, S. (2016). «*Poll: 41 Percent of Voters Say Election Could Be Stolen from Trump*». Ανακτημένο στις 17-10-2016 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.politico.com/story/2016/10/poll-41-percent-of-voters-say-the-election-could-be-stolen-from-trump-229871> .
- Silver, N. (2015). «*Dear Media: Stop Freaking out about Donald Trump's Polls*». Ανακτημένο στις 23-11-2015 από τον δικτυακό τόπο:
<https://fivethirtyeight.com/features/dear-media-stop-freaking-out-about-donald-trumps-polls/> .
- Bicker, L. (2016). «*US Election 2016: Trump Says Election "Rigged at Polling Places"*». Ανακτημένο στις 17-10-2016 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.bbc.com/news/election-us-2016-37673797> .
- Wines, M. (1993). «*G.O.P. Filibuster Stalls Passage of Clinton \$ 16 Billion Jobs Bill*». Ανακτημένο στις 2-04-1993 από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.nytimes.com/1993/04/02/us/gop-filibuster-stalls-passage-of-clinton-s-16-billion-jobs-bill.html> .